

Az árnyékos oldalon

Vidéki Magyarország
a rövid hatvanas években

TARTALOM

Az árnyékos oldalon – a rövid hatvanas évekről (Csikós Gábor–Horváth Gergely Krisztián)	7
Nagylátósög	
Horváth Gergely Krisztián: A vidékellenes politika elemei Magyarországon az 1960-as években. Kortárs szempontok egy évtized értékeléséhez	13
Ö. Kovács József: A téeszneurózisról. „Gyenge” téeszkek és földüggyek a kollektivizált vidéki Magyarországon	55
Termelőszövetkezetek terepen és papíron	
Oláh Sándor: Szovjet minta a Székelyföldön	99
Káli Csaba: Hogyan lehetett a termelőszövetkezet ellen izgatni? A kollektivizálás és a jogszolgáltatás kapcsolata zalai példák alapján	141
Czetz Balázs: „A gyenge gazdálkodási eredményt éveken keresztül a rossz vezetés eredményezte.” A termelőszövetkezetek megerősítésére tett intézkedések és hatásuk Fejér megyében (1960–1967)	181
Csikós Gábor: Játszmák a szervezetben. Egy jászsági termelőszövetkezet példája (1963–1972)	205
Szulovszky János: „Azóta rájöttem, hogy a Kádár-korszak nem is lehetett volna hosszú életű.” Egy nagyhegyesi memoárró parasztember visszaemlékezéseiből	237
Hatalmi struktúrák és uralom a mindennapokban	
Jobst Ágnes: Egy megfigyelt falu	263
Bognár Szabina: Közigazgatási észszerűsítés, vagy az önállóság felszámolása? Hídépítés és községgyesítés (Kimle, 1966)	289
Völgyesi Orsolya: A katolikus egyház térvesztése és a hagyományos paraszti világ felbomlása Mezőfalván az 1960-as évek elején	309
Sántha István: „Uradalmi téglá.” Beköltözés a faluba, a dél-vértesi puszták esete ...	333
Szima Viktória: A művelődési házaktól a népművelőkig. Kultúrpolitika Fejér megyében a kora Kádár-korszakban az 1976-os közművelődési törvény születéséig	379
Kis József: Sztálinisták, maoisták az 1960-as években Borsodban	395

A kötet szerzői	423
Földrajzi- és helységnévmutató	425

Játszmák a szervezetben

Egy járszági termelőszövetkezet példája (1963–1972)

Magyarország történetének 1960-as évtizede – főként gazdaságtörténeti szempontból – általában kedvező ábrázolást kap. Stabil, a Rákosi-éveknél kevésbé erőszakos politikai rendszer, egyre decentralizáltabb és az egyéni kezdeményezéseknek nagyobb teret biztosító döntéshozatal,¹ a piaci megközelítés fokozódó érvényre jutása² és nem utolsósorban emelkedő életszínvonal³ jellemezte ezeket az éveket. Mindezen folyamatok az agráriumban is követhetők: a magyar termelőszövetkezetek 1964 februárjától távolodni kezdtek a szovjet kolhozmodellől, és ezáltal – a növekvő állami támogatással kiegészülve – kiegyensúlyozott gazdasági növekedés indulhatott meg, mely a vidéki mindennapokban is érezte hatását.⁴ A sikeres mezőgazdasági modell kialakulásához nagymértékben járultak hozzá a télesztagok, akik „aktív alkalmazkodásuk” révén visszahathattak a hatalomra, érvényesíthették akarataikat.⁵ Mindezek eredményeként 1963-tól lényegében sikerült megvalósítani 1956 célkitűzéseit, és biztosítottá vált a középréteg továbbélése az agráriumban.⁶ A rendszerváltással beköszöntő bizonytalanság hatására pedig csak még kedvezőbb lett a szocializmus ezen időszakának megítélése.⁷

Néhányan azonban már a Kádár-korszakban is felhívták a figyelmet a társadalmi anomáliákra:⁸ így az autonómia elenyésztésére, a családok atomizálódására;⁹ vagy éppen arra, hogy a kádári konszolidációból hiányoztak a kiegyező felek, az intézményes és jogi garanciák: az egzisztenciális szabadság mellől hiányzott a politikai.¹⁰ Később pedig a szocialista modernizációs projekt egészének tárgyalásakor is mind gyakrabban kerültek megemléítésre a természeti károk:¹¹ vagyis a gazdasági eredményekért fizetett társadalmi ár nagynak tűnik. Különösen, ha még ezek az eredmények megkérdőjelezhetőkké váltak. Így mindjárt az életszínvonal: a korszakban más társadalmi csoportokkal összevetve a

---

¹ McDermott–Stibbe 2006; Lerman–Csáki 2005.

² Berend 2006, 156–158.

³ Bell 1984.

⁴ Varga 2001, 129–147; Varga 2002.

⁵ Varga 2015.

⁶ Rainer 2014.

⁷ Hann 1995, 29–41.

⁸ Swain 1985, 181–194.

⁹ Kovách 2001.

¹⁰ Rainer 2014.

¹¹ McNeill–Unger 2010.

mezőgazdaságból élők lényegesen kevesebb társadalmi juttatásra számíhattak.¹² De több ponton vitatható a gazdasági sikeresség is.¹³

Egyrészt az életszínvonal a hatvanas években mindenütt emelkedett Kelet-Európában, legyen szó Romániáról,¹⁴ vagy éppen a Szovjetunióról.¹⁵ Bizonyos értelmezések szerint a magyar gazdaság sikeressége is csak ezen versenytársakkal, a keleti blokk országai-val összevetve tekinthető kiemelkedőnek, Ausztriához hasonlítva viszont már egyértelmű lemaradásról beszélhetünk. Több helyen megjelent az a mintázat, hogy a kommunista párt átmeneti gyengesége éppen fellendüléshez vezetett: így az 1920-as évek Szovjetuniójában,¹⁶ vagy az 1956-os forradalom utáni Magyarországon.¹⁷ 1957–1958-ban a magángazdálkodás a reneszánszát élte, miközben a termelészövetkezetek a munkaerő és az állatállomány hiányával küszködtek.¹⁸ És ismét érdemes a végső soron anyagiakban is megmutatkozó társadalmi kárra utalni: a kollektivizálás traumájára, a túlmunkára és az alkoholizmus terjedésére.¹⁹

A parasztság világszerte szemben állt a kollektivizálással,²⁰ nemcsak az eltérő gazdálkodási módszerek miatt, hanem azért is, mert a termelészövetkezetek egyúttal a parasztság önrendelkezésének, függetlenségének megszüntetését jelentették.²¹ Magyarországon jellemzően a szakértelem hiányát, a földbirtoktól való megfosztás élményét,²² a munkavégzés gépiesítését²³ kapcsolták hozzá. A kollektivizálási kampányok tárgyalásánál elfogadott beszédmód csak a Rákosi korszak kárhoztatása, valamint az volt, hogy 1959-től már csak „szelíd erőszakot” alkalmazott az államhatalom.²⁴ A korabeli dokumentáció még a szóhasználat szintjén is igyekezett eltüntetni az erőszak megtörténtének minden bizonyítékát,²⁵ törekedtek a belső cenzúra kiépítésére.²⁶ A személyes visszaemlékezések azonban

¹² A társadalmi juttatásokból egy munkásra 1964-ben 649 forint, egy alkalmazottra 844 forint, egy télesztagra pedig 331 forint jutott. Családi pótlék az üzemi dolgozóknál két tizenhat évnél fiatalabb gyermeknél járt, télesztolgozóknál viszont legalább három tíz éven aluli gyermeknél. Varga 2001, 129–147.

¹³ Rainer 2007; Tomka 2009.

¹⁴ Petrescu 2013, 8.

¹⁵ Fitzpatrick 1994, 314–320.

¹⁶ 1927-ig az új gazdaságpolitika nagyobb mozgásteret hagyott az ukrán parasztságnak. Conquest 1986, 13–24.

¹⁷ Bell 1984.

¹⁸ Sokolovsky 1990, 145–150.

¹⁹ Tomka 2009.

²⁰ Valuch 1987; Gouveia 1988.

²¹ Kornai 2012, 108–113. Ennek egyik hozadéka, hogy a rendszerváltás után Kelet-Európában a kollektív gazdaságok feloszlataása a sérelmi politika része. Oláh 2001, 263–264.

²² Pákozdi 2009.

²³ Szilágyi 2009.

²⁴ Ö. Kovács 2012, 57–59; Horváth 2018.

²⁵ A korabeli dokumentáció idegharcot, ideg-összeroppanást, hosszú hetekig tartó töprengést említ, vagy alkoholos tompultságot. Téeszpszichózis, a társadalombiztosítás anomáliái, az alkoholfogyasztás, a kettős munkamorál mind válságjelek. Ö. Kovács 2015a.

²⁶ Ö. Kovács 2015c.

számos erőszakos eseményt idéznek fel ezekből az évekből,²⁷ Szolnok megye esetében pedig különösen a Jászságban, ahol a tulajdonosi szemlélet és a kisgazdapárti hagyományok nagyon erősnek bizonyultak.²⁸ A jászódózsai párttitkár hetvenes évekbeli visszaemlékezései szerint még a családjában is úgy vélekedtek 1959-ben, hogy a téesz nem marad fenn hosszú távon.²⁹ Nem meglepő tehát, hogy a befejezett kollektivizálási kampányt a Scott által leírt passzív ellenállás³⁰ követte; így az elvándorlás, a beltelkek fokozott gondozása, vagy éppen lopás a közből.³¹

A következőkben Jászdózsa termelészövetkezetének (illetve két elődszervezetének) történetével foglalkozom, vagyis nem az egész ország, hanem egy mikrovilág³² dinamikáját igyekszem feltárni, főként pszichológiai és szociális³³ szempontból. A tanulmány egy négyezer lelkes település belső viszonyaira összpontosít: arra, hogy a nagyüzem felsőbbrendűségét hirdető szocialista rendszer milyen kölcsönhatásokba lépett a helyi társadalmi struktúrákkal.³⁴ A történelmi szükségszerűséget hangsúlyozó marxista történetírással szemben, mely hajlamos a szereplők háttérbe szorítására,³⁵ jelen tanulmány az elszenvédők és a hatalom helyi reprezentánsainak élményeit³⁶ igyekszik összegyűjteni levéltári források segítségével.

Két jól látható válságjelet rendszeresen tárgyalt a községi vezetőség: a munkafegyelmi problémákat, illetve a település lakosságának gyors csökkenését.

Jászdózsa egy évtized alatt lakosainak negyedét veszítette el:³⁷ a nagymérvű csökkenés okaként elviekben megjelölhető lenne az 1963-as pusztító árvíz, amely háromszáz lakóházat rongált meg,³⁸ ám a részletesebb vizsgálat ezt az érvelést már nem támogatja.

²⁷ „Február utolsó heteiben megjelentek a község területén az immár ismeretlen aktivisták: civilek, elsősorban munkások (akik – még ma is sokan úgy beszélnek –, a szomszédos Kúnságból érkeztek, vagyis a jászok ősi ellenségeinek soraiból kerültek ki), valamint egyenruhások, rendőrök és karhatalmisták, »pufajkások«. A tanácsházán – akárcsak ’57-ben – elszállásolta magát egy kisebb különítmény. Nem csak összetételük, módszereik sem változtak túl sokban e néhány év alatt. Igaz ritkábban élnek munkájuk során a fizikai meggyőzés módszerével, a renitens személyek jobb útra térítésére azonban nem egyszer előkerül a gumibot, sőt mesélnek olyan gazdáról is a faluban, akivel megöleltették a forró kályhát, mert kétségei nem enyhültek, hajlandósága pedig nem erősödött a szocialista gazdálkodást illetően az agitálók szavai hallatán.” Szepessy é. n., 72.

²⁸ Cseh 2014.

²⁹ „Öcsém három évet nem adok neki, hogy nem eszünk kenyeret.” *Szolnok Megyei Néplap*, 1972. december 28.

³⁰ Scott 1985, 33–35.

³¹ Gagyi 2007, 11–16.

³² Ö Kovács 2015b.

³³ Iordachi–Verdery 2009.

³⁴ Horváth 2016.

³⁵ Popper 1999.

³⁶ A valóság adott ugyan, vagyis a kollektivizálás megtörtént, de arról már több narratíva élhet egy időben. Gyáni 2007.

³⁷ 1970. évi népszámlálás 19. Szolnok megye adatai (1972), 461–462.

³⁸ „Hajnali hat óraker a víz átömlött a védelmi rendszeren és betört Jászdózsára. A négyezer lakosú község utcáin fél méteres víz tombolt, megrongált háromszáz lakóházat, ebből százhusz teljesen összeomlott, vagy annyira megromlott, hogy egészen újjá kell építeni.” *Népszava*, 1963. június 9.

Egyrészt az árvíz korábban is probléma volt,³⁹ mégsem eredményezett ilyen drasztikus népességfogyást. Másrészt, az egész Jászságban csökkent a lakosság száma: a Jászberényi járásnak 1960-ban még 73 ezernél több lakosa volt, 1970-ban pedig már 63 ezer alatt. Drámai, hogy az 1848-at követő évszázadban az egész Jászság dinamikus népességnövekedést mutatott, amelyet éppen ez az évtized tört meg; vagyis egyértelműnek tűnik a kollektivizálás hatása s vele a vidéki, egyéni gazdálkodáson alapuló élet perspektívátlanává válása.⁴⁰

A vizsgálódás időtávja rövid: 1963-tól, az utolsó szovjet kolhozmodellt követő évtől 1972-ig, az új gazdasági mechanizmus lezárulásáig tart. Ez az év a Biszku-vonal erősödése: törvényrendelet születik a téészek kiegészítő tevékenységének korlátozásáról, bűnbakképzési kampány keretében eljárások indulnak termelőszövetkezeti vezetők ellen.⁴¹

Jászdózsa 1959-ben termelőszövetkezeti község lett, a termelőszövetkezet működése pedig alapvetően befolyásolta az életviszonyokat. Korabeli megfogalmazásban: „A község lakosságának politikai hangulatát még mindig a termelőszövetkezetekben fennálló problémák határozzák meg.”⁴²

Követve az érvelést: a népességfogyás megállítható lett volna egy jól működő termelőszövetkezettel. De mi állt a jó működés útjában? Egy párttag 1965. februári megfogalmazásában: „Hogyan lehet kimenni ebből a helyzetből, amiben vagyunk? Mivel lehet indokolni, hogy az egy főre jutó jövedelem 1964-ben több mint háromezer forinttal csökken 1963-hoz viszonyítva?” A szóban forgó értekezlet tobzódott a felelősök megnevezésében: voltak, akik szerint a téesztagság („A brigádvezetőnek nem az a feladata, hogy az emberek után járjanak naphosszat”), mások szerint a párttagság a fő hibás a termelőszövetkezet teljesítményében, de volt, aki kimondta: „a vezetőség a tagság előtt nem állja meg a helyét. [...] Nem hogy kollektív vezetés lett volna, hanem széthúzás”.⁴³ Ez a felsorolás tartalmazza is az összes szereplőt, amelyik a konfliktusban érintett volt: a legnagyobb tömb a téesztagság, majd a párttagság és a vezetés, amely tovább bontható gazdasági és politikai vezetésre.

Azt igyekszem feltárni, hogy ezek a csoportok milyen kritikában részesültek, viselkedésük milyen mozzanata állt a termelőszövetkezet sikerességének útjában; illetve hogy min kellett volna változtatni az elképzelések szerint.

³⁹ „Fáy István államtitkár meglátogatta kerületét, ahol különösen Jászdózsa és Jászfákóhalma községek szenvedtek sokat az árvízától.” *Népszava*, 1940. április 22.

⁴⁰ Pethő 1991.

⁴¹ A *Népi Ellenőrzés* folyóirat cikkeket közölt a Jászdózsa környéki Jászágoról is, ahol a Kókai Mezőgazdasági Termelőszövetkezet kapcsán tártak fel állítólagos visszaéléseket. Varga 2013.

⁴² MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága, Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1971. I. 21. MNL JNSzML XXXV.

⁴³ A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai 1965. II. 6. MNL JNSzML XXX. 278.

A téesztagok

A termelőszövetkezeti tagokkal kapcsolatban állandó a munkamorállal szemben megfogalmazott kritika. „A tagság hibája, hogy csak az elnök szavára mennek dolgozni, hagyták a trágyaszórót is tönkremenni” – bírálták őket 1965-ben.⁴⁴ Aztán 1969-ben: „az önállóság nem mindenkinél megy”,⁴⁵ illetve a tanácselnök szavaival: „naponta járom a határt [...] nagyon lassan halad a tarlóhántás”.⁴⁶ A tagság a kritikák szerint elzárkózott a szocializmus által megkövetelt munkavégzéstől („tagok valahogy félnek a munkaversenytől”⁴⁷) és együttműködéstől. („A tagság egy része széthúzó, rétegződik.”⁴⁸) Nem fogadták el a termelőszövetkezet alapelveit sem: „azt nem nézik, hogy a tsz az ő tulajdonuk, és közös. Az embereket nem lehet a közös munka elvégzésére buzdítani”. „Téesztagok azt hiszik, hogy amit meg lehet fogni, az az övék.”⁴⁹

A fiatal mezőgazdász elemzése azonban némileg árnyalja a képet. Szerinte a téeszben a „fegyelem terén elég sok a tennivaló ma. A fegyelmezetlenség a munkának minden területén tapasztalható. Ez azonban fegyelmi úton nem megoldható. [...] Először a tagok bizalmát kellene megszerezni, hogy kevesebb fegyelmet tudjunk lefolytatni. A nagy tömeget fegyelmi eljárás nélkül kellene munkára bírni. Ez lenne egy nagy feladat”⁵⁰

Vagyis, miközben fegyelmi problémákról beszélnek, valójában nem fegyelmi ügyeket tárgyalnak. És itt már tetten is érhető egy játszma: a lényegi konfliktus helyett mintha a tünettől kívánnának foglalkozni, s a konfliktus valódi gyökerét nem kívánnák megnevezni. Kérdés, hogy ha nem fegyelmi jellegű a probléma, akkor mi.

A sajtó a kérdést mint a modernizációval való szembenállást értelmezte. Ez bele is illett a marxista ideológia vidéket kárhóztató szellemiségébe.⁵¹ Az újságcikkek maradiának ábrázolták a parasztságot, különösen a tanyákon élőket, akik szegények és tájékozatlanok, sőt, az újságíró szerint közülük kerülnek ki a bűnözők is.⁵² Hasonlóan negatív a

⁴⁴ A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai. 1965. II. 15. MNL JNSzML XXX. 278.

⁴⁵ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1969. VII. 31. MNL JNSzML XXXV.

⁴⁶ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1969. VII. 17. MNL JNSzML XXXV.

⁴⁷ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. III. 27. MNL JNSzML XXXV.

⁴⁸ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VII. 15. MNL JNSzML XXXV.

⁴⁹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VIII. 6. MNL JNSzML XXXV.

⁵⁰ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VIII. 6. MNL JNSzML XXXV.

⁵¹ Rösener 1994, 2–6; Ö. Kovács 2012, 64–67.

⁵² A tájékozatlanság példái: a gyerekek megijednek az autótól a hatvanas években. Az egész faluban csak két lakos – tanyaiak – kerültek szembe a törvénnyel: az egyik traktoros olajat lopott, a téesz ekéjét pedig leadta a MÉH-ben. Egy másik összeférhetetlen, a téesz fáirol szed gyümölcsöt a pálinkafőzéshez. *Szolnok Megyei Néplap*, 1972. december 29.

termelőszövetkezeten kívül maradók kicsiny csoportjának, huszonegy egyéni gazdának a jellemzése, akik a „maguk választotta kivetettségben élnek és maguknak. Mi lesz a soruk öregségükre, nyugdíj, szövetkezeti támasz nélkül?”⁵³ Leírásaik konklúziója, hogy haladásra képtelen a télesztagság is („ragaszkodnak a régi módszerekhez”, így a kézi kasza használatához), hiába noszogatja őket a modernitást képviselő párttitkár: „Kimegyünk, tanácsokat adunk, javaslunk, ott töltjük a napot. Meg is egyezünk a dolgokban. Aztán eljövünk és rögtön másképp csinálják.” A rossz munkamorál példája, hogy a tagság csak órábérre hajlandó szüretelni, vagy részesre: volt azonban arra is példa, hogy amikor nyolc kilogramm szőlő járt egy napra, a munkás éppen ennyit szedett le, és hazament. „Itt a főagronómusnak is az a dolga, hogy könyörögiön az embereknek, dolgozzanak.”⁵⁴

A levéltári dokumentáció azonban voltaképp nem támasztja alá ezt a szocialista toposzt. A tagság nem zárkózott el a modernizálás elől, de csak a hatékony gyakorlati alkalmazás után fogadta azt el. Ennek példája, hogy a „gépi kapálás és a vöröshere gépi aratása nem vált be ez a tagság általános véleménye.”⁵⁵

Egy traktoros panasza – „lasszóval fogják nálunk az embert munkára, ha nem háztájiról meg részesről van szó”⁵⁶ – arra világít rá, hogy a rossz munkateljesítmény csak a termelőszövetkezetekre korlátozódott, miközben a háztáji által képviselt magángazdaságot kiválóan ellátták. 1970-ben a helyi pártvezetőség egyenesen úgy fogalmazott, hogy a háztáji föld, vagyis a kvázi magántulajdon megléte okozza a termelőszövetkezet problémáit. „A legnagyobb probléma ott van, hogy a tagságnak lehetősége van háztáji gazdálkodásra és ezen a vonalon próbálják megélhetésüket biztosítani.”⁵⁷

És mi volt a helyzet a termelőszövetkezetekkel? 1966-ban a Jászberényi járás tizenhat községéből „Jászdózsa az utolsó gazdasági szempontból”,⁵⁸ 1969-ben pedig még mindig a járási alatt volt a termelési átlag. A gazdasági teljesítményt az új gazdasági mechanizmus időszaka javította ugyan (különösen a tej-, zöldség- és gyümölcscellátásban), de továbbra is gyenge maradt az állattenyésztés és a kenyérgabonát leszámítva a növénytermesztés.⁵⁹ A következő évben a Petőfi Termelőszövetkezetnél elkezdték a nitrogén műtrágya alkalmazását (250 kilogramm), a Tarnamentiben pedig talajjavítást végeztek.⁶⁰ A Tarnamenti Termelőszövetkezet 1968-ban átengedte a magtárát a Könnyűipari Alkatrészgyártó és Ellátó Vállalatnak kihelyezett üzembrész kialakítására: ez a tervezett tizenkét fő helyett –

⁵³ *Szolnok Megyei Néplap*, 1972. december 30.

⁵⁴ *Szolnok Megyei Néplap*, 1970. október 25.

⁵⁵ A Jászdózsa „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai. 1965. II. 15. MNL JNSzML XXX-278.

⁵⁶ *Szolnok Megyei Néplap*, 1970. október 25.

⁵⁷ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VIII. 6. MNL JNSzML XXXV.

⁵⁸ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1966. IX. 26. MNL JNSzML XXXV.

⁵⁹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1969. VII. 31. MNL JNSzML XXXV.

⁶⁰ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1969. VII. 19., illetve erre reagálva 1970. július 24. MNL JNSzML XXXV.

a gépek beszerelése után – negyven főt alkalmazott. A Petőfi Termelőszövetkezet meléküzemágai további negyvenhárom embert foglalkoztattak. Felmerült, hogy a Jászapáti Béke Vegyesipari Ktsz. is kihelyezne egy műszerész részleget. Új ruházati és bővülő önkiszolgáló bolt, félmillió forintból napközi otthonos iskola épülése,⁶¹ rendezettebb településkép⁶² szerepel a korszak eredményei között, és mintha a termelőszövetkezetek is hatékonyabban működnének. Bevételeik egy év alatt közel 7%-kal emelkedtek (az 1969-es 14,23 millióról 15,194-re), de már ott a kitétel: „hitel nélkül nem tudnak gazdálkodni”.⁶³ 1972-ben hétmillió forintért gépesíthetett a termelőszövetkezet.⁶⁴

A számokban megjelenő prosperitás nem volt érzékelhető a mindennapokban. Kérdéses például, hogy a gépesítés megfelelő szakemberek hiányában mennyire lehetett hatékony. A községi pártvezetés ösztöndíjat ígért a traktorosnak tanuló fiataloknak,⁶⁵ de a zetos vezetői tanfolyamra csekély érdeklődés mutatkozott: mindössze hárman jelentkeztek, pedig tizenöt főre lett volna szükség.⁶⁶ „Vállalatok felkeresik a fiatalokat, különféle módokon csalogatják őket; a tanulók közül igen kevesen választják a mezőgazdasági pályát”⁶⁷ – szövege a lemondó összegzés 1969-ben.

És természetesen ott a visszatérő kérdés is: „lehet-e gazdag tsz szegény tagsággal?”⁶⁸ Jászdózsán 1966-ban egy téeszdolgozó átlagosan 9-10 ezer forint bevételben részesült, miközben a járási téeszátlag 15 ezer forint körül mozgott (Jászboldogházán a 20 ezret is meghaladta). „A különbség elég nagy, ami abból adódik, hogy bevételeiket nem tudják a mi tszeink növelni. Magasan terveznek azért, hogy a kiadást is meg tudják magasan tervezni. Ezt a tervet a kiadásnál túl is teljesítik, tehát drágán termelünk keveset.”⁶⁹

Az összegzésekből az látható, hogy új gazdasági mechanizmus eredményei még 1970-ben is alig mutatták hatásukat a tagság jövedelmét tekintve (1. táblázat).

⁶¹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1969. VIII. 28. MNL JNSzML XXXV.

⁶² Egy beszámoló szerint három-négy év alatt sok a javulás: „akkoriban még gazosak voltak a kertek és a ház előtti telkek”. MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1969. VIII. 6. MNL JNSzML XXXV.

⁶³ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. III. 27. MNL JNSzML XXXV.

⁶⁴ *Szolnok Megyei Néplap*, 1972. XII. 28.

⁶⁵ A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai. 1964. II. 4. MNL JNSzML XXX-278.

⁶⁶ A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai. 1964. I. 4. MNL JNSzML XXX-278.

⁶⁷ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok Jászdózsa 1969. VIII. 6. MNL JNSzML XXXV.

⁶⁸ A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai 1965. II. 15. MNL JNSzML XXX-278.

⁶⁹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok Jászdózsa 1966. X. 10. MNL JNSzML XXXV.

1. táblázat. A termelőszövetkezet által biztosított éves kereset 1970-ben

Éves kereset (forint)	Tagok (fő)	Tagok százalékos aránya
6000 alatt	88	23%
6001–8000	23	6%
8001–10 000	23	6%
10 001–12 000	32	8%
12 001–15 000	39	10%
15 001–20 000	55	14%
20 001–25 000	47	12%
25 001–30 000	32	8%
30 001–35 000	26	7%
35 ezer felett	28 (5 növénytermesztő, 3 állattenyésztő, 11 gépcsoport dolgozó, 7 vezető)	7%

Forrás: MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok Jászdózsa 1970. III. 25. MNL JNSzML XXXV.

1970-ben 26 000 forint körül alakult az országos átlagkereset. Ezt a jászdózsai téészek esetében csak 84 tag érte el (ami alig több mint a tagság ötöde). A tagok 42%-ának a jövedelme viszont évi 12 000 forint alatt maradt.

Vagyis a termelőszövetkezet még jelentős technikai-gazdasági fejlődése, az állami források felhasználása ellenére sem tudott vonzó jövőképet mutatni. Sőt, a munkaegység rendszerével állandó bizalmatlanságot teremtett: „A részes művelés sok vitára ad alkalmat, mert ha alacsony termés lesz, a növénytermelő tagság majdnem ingyen dolgozik.”⁷⁰ A „tagság nem érti, hogy ha volt 27 forint egy munkaegységre, miért engedtek csak 21,5 forintot kifizetni. Súlyos következményei lesznek a következő évben, 21 forintért nem dolgoznak egy napig” – szólalt fel egy tag 1964 februárjában, amihez egy asszony a következőket fűzte hozzá: „Mi, asszonyok egész nyáron dolgoztunk és most vissza kell fizetni, de miből.”⁷¹

Érdeemes egy további szempontot is említeni, ami a munkafegyelmi problémákat magyarázhatja. 1958-ban még öt termelőszövetkezet létezett Jászdózsan, 1971-ben azonban már csak kettő: a Tarnamenti és a Petőfi Termelőszövetkezet. Hamarosan egyesültek ezek is, létrejött a Jászdózsa Tarnamenti Tsz. Egy 1972-es újságcikk szerint a párttitkárt biztatták, hogy egyesítse a téeszt, mert „csak egy kiút van: hogy egy ilyen kisközségben egy szövetkezet legyen”. Bár az újságcikk homályban hagyja a biztatók személyét, azok feltehetően a felsőbb pártvezetésből kerültek ki: a hetvenes évek eleje ugyanis országosan az egyesítések időszaka.

⁷⁰ A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai 1963. VI. 20. MNL JNSzML XXX-278.

⁷¹ A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai 1965. II. 15. MNL JNSzML XXX-278.

Annál is inkább, mert a közgyűlés nem szavazta meg az egyesülést.⁷² Sőt, a tagok már a korábbi fúziókat sem fogadták szívesen, és amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a közgyűlés egy játszma része, és nem az érdemi vitáé, távolmaradásukkal tüntettek. („Úgy értelmezem, hogy a Pártvezetőség, a felsőbb vezetőség már elfogadta az egyesítést.”)⁷³ A tagság akaratával szemben végrehajtott egyesítés számos későbbi ellentét forrása lett. „Az emberek nagyon nehezen tudják magukévá tenni azt, hogy most már egy téesz van és egyformán kell számolni a munkaegységet, mert a téesztagok azt mondják sok esetben, hogy náluk így volt”⁷⁴ – írták 1966 szeptemberében, majd 1970 áprilisában, amikor a konfliktus a téeszelnök lemondását hozta:

A Tarnamentiek és az Új Hajnosok között az eltelt ennyi idő után is még bizonyos ellentét van. [...] Egyes emberek szeretik a forrongó, zavaros helyzeteket, de azt várják, hogy mások robbantsák ki. Ha fegyelmezzük őket, a fegyelmező ellenségeivé válnak, és ezt évek múlva is szem előtt tartják.⁷⁵

A tagság tehát nemcsak földjei elvételeit élte meg, de a termelőszövetkezet szervezeti kultúrája fenntartott egyfajta hadifogoly-életérzést⁷⁶ is, állandó volt a kontroll hiányának érzete. Érdeemes e kapcsán Maslow meglátását idézni, miszerint „sem a harag, sem a tudatlanság, sem a lustaság nem rosszak önmagukban. Az egyértelműen rossz késztetések – rosszindulat, szadizmus – akkor jelentkeznek, amikor belső szükségleteinket frusztrálják.”⁷⁷ A magyar parasztságot súlyos trauma érte akkor, amikor arra kényszerítették, hogy földtulajdonáról lemondjon. A tulajdon nemcsak a kontroll kifejezője, nemcsak a társas viszonyok alakítója, hanem az én része is: egy kutatás azt találta, hogy az emberek többsége a rablást a testi sértéssel azonos támadásként észleli.⁷⁸ A kommunista diktatúra megátolta a traumából való felépülést azáltal, hogy felszámolta a korábbi közösségi tereket, az összetartozást kifejező ünnepeket, korlátozta a vallásosság, a spiritualitás megélését.⁷⁹

⁷² *Szolnok Megyei Néplap*, 1972. XII. 28.

⁷³ A Jászdózsai „Új Hajnal” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai 1965. XII. 6. Idézet egy tag hozzájárulásából: „Nem látom helyesnek a két Termelőszövetkezet egyesítését. Hét évvel ezelőtt alakultunk, felfejlesztettük gazdaságunkat, hogy a következő években magunkat biztosítani tudjuk és most amit mi összegyűjtöttünk, azt kell megosztani, mert ha én 30 forintot, ők 20 forintot (egy-egy munkaegység értéke) összeadjuk, szétvágjuk, nekem nem lesz meg a pénzem, öt forint ebből hiányzik. Nem több föld kell nekünk, hanem jobb munkához állás. Mi meg vagyunk elégedve, és nem látjuk célját az egyesítésnek, mert a mi területünkön kevesebb munkával is biztosítottnak látjuk a megélhetést.” MNL JNSzML XXX-277.

⁷⁴ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1966. IX. 26. MNL JNSzML XXXV.

⁷⁵ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. IV. 18. MNL JNSzML XXXV.

⁷⁶ Frankl 2012, 77–81.

⁷⁷ Maslow 2003, 64, 133–135.

⁷⁸ F. Lassú–Lisznyai 2003.

⁷⁹ Kulcsár 2005. Jelentős mentalitásbeli változások történtek: a föld helyett immár a pénz jelentette a biztonságot, munkavégzés, szent és profán kettősségét a munka- és szabadidő vette át, a vallás mint összetartó tradíció pedig szétesett, megindult az atomizálódás. Kovács 2012.

Az ily módon kialakult pszichológiai vákuumot klinikai megnyilvánulások töltötték ki: terjedt az alkoholizmus, a depresszió,⁸⁰ és végső soron ennek részeként értelmezhetőek a munkafegyelmi problémák is. A kommunista rendszer a felelősségvállalás fontosságát ismételtette, és kérte számon állampolgárain, reprezentánsai ugyanakkor személyükben nem jártak ebben elől.⁸¹

Kísérlet a „megoldásra”

A rendszer által kínált megoldás annak a szemléletnek az erősítése, hogy a közös tulajdon közös munkát kíván, és egyúttal nagyobb felelősségvállalást, nagyobb részvételt a közös döntéshozatalban.

Ennek a felelősségvállalásnak sajátos formája volt a téeszdemokrácia intézménye. „Az elmúlt év tavaszán elfogadott alapszabály a tsz demokrácia fokozott érvényesülését irányozza elő. Nagyobb hatáskört biztosít a különböző bizottságoknak is. Működésük azonban még nem minden téren kielégítő, igényelni, támogatni kell kissé bátortalan kezdeményezésüket.”⁸² Ennek a támogatásnak egy javasolt formája volt, hogy adjanak a tagoknak „kérdőívet ki különböző kérdésekkel, amelyeket később összegeznek. Ez a tsz demokrácia.”⁸³

Az elképzelés azonban – a bevezetőben említett ellentmondások miatt – nem nyújthatott megoldást. Hamar kiderült, hogy az aktív részvétel és a tényleges problémák feltárása nem valódi cél. A „téesztagok főként gazdaságpolitikai kérdések iránt érdeklődnek, de vitakészségről nem igen lehet beszélni”. Helyi téeszkek ügye, ami leginkább érdeklődést vált ki⁸⁴ – hangzott el rosszállóan egy csúcsvezetőségi értekezleten. Vagy még kritikusabb megfogalmazásban: „Nekem az a meggyőződésem, hogy a demokráciát úgy veszik, hogy az anyagi előnyöket biztosít. A napirendekkel egyáltalán nem törődnek.”

1970 augusztusában pedig beismerték azt is, hogy voltaképp játszómáról van szó, az államhatalomnak nem érdeke az alulról jövő kezdeményezés.

⁸⁰ A paraszti kultúrát vallásosság, értelemnyújtó tevékenység, önfenntartás és a közösségekhez tartozás jellemzi, ezek hiányában viszont az élet értelem nélküli. Yalom 2003, 350–359.

⁸¹ „A felelősség alkotást jelent. Tudatában lenni a felelősségnek nem más, mint tudatosan megalkotni saját magunkat, saját sorsunkat, életkörülményeinket, érzéseinket és ha arról van szó, saját szenvedésünket. Azt a páciens, aki nem vállalja ezt a felelősséget, aki másokat – egyéneket vagy más erőket – vádol a benne keletkező érzésekért, nem igazán lehet meggyógyítani.” A felelősség fogalmának csak akkor van értelme, ha az egyén szabadon hozhatja létre a világot, bármilyen is legyen az. Az elhárító mechanizmusok: felelősség áttolása, felelősség tagadása (ártatlan áldozat szerep), önkontroll elvesztése, autonóm viselkedés elkerülése. Yalom 2003, 171–180.

⁸² MSZMP Jászberényi Járás Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1969. VIII. 28. MNL JNSzML XXXV.

⁸³ MSZMP Jászberényi Járás Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. XI. 4. MNL JNSzML XXXV.

⁸⁴ MSZMP Jászberényi Járás Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. I. 28. MNL JNSzML XXXV.

Túlzott a demokrácia a téeszekben, ezért hiába igyekeznek segíteni, mert a tagság akarata érvényesül. Ha azonban mérleghiányos lesz zárszámadáskor valamelyik téesz, nem kérdezik meg a tagoktól, hogy mit akarnak tenni. [...] A tagság és a vezetőség között a morális viszonyt nem jónak lehet értékelni. Ezt a helyzetet úgy ítélik meg, hogy nagy az összefonódás, nem következetes a vezetés, vagyis saját magán belül nem tud rendet teremteni. [...] Ilyen körülmények között a tagságot nem is tudják megfelelően irányítani a brigádvezetők, szakvezetők azt mondják, nem jönnek a tagok dolgozni, vagyis oda mennek és akkor mennek dolgozni, amikor akarnak nagyon sokan. Tehát érthető az, hogy a tsz-ben a demokrácia túlzott. Tagsági jogokat ismerik, mindenki tudja, követeli. [...] A Tarnamenti Téeszben túlzott, nagy demokrácia van.⁸⁵

És a cinikus, apatikus végkifejlet: „A tagok majd eljutnak addig, hogy nem számít nekik, ki az elnök, csak rendben menjenek a dolgok.”⁸⁶

Ez be is következett a hetvenes évek elején, amikor a növekvő állami támogatás miatt sikerült stabilizálni a termelőszövetkezet helyzetét. 1971-ben már arról számoltak be, hogy „Termelőszövetkezet tagságának hangulata jónak értékelhető, ezt a rendszeresen fizetett minden hónapi munkabér és a kalászosok jó terméshezamának, a búza jó minőségének állapota határozza meg.”⁸⁷ Közrejátszhatott azonban a hangulat javulásában az is, hogy az elégedetlen téesztagok az egyesítés után sorra hagyták el a termelőszövetkezetet: 1970-ben több mint százhuszan,⁸⁸ 1971 februárjában negyvenen kérték kilépésüket,⁸⁹ márciusban további harminc fő,⁹⁰ akik főleg a rendszertelen előlegfizetés hatására hozták meg döntésüket.

A párttagok

A kommunista párt kis létszámú szerveződés volt Jászdózsán. 1970-ben, a község huszonöt éves történetének megírásakor már „hosszas kutatás” kellett ahhoz, hogy az indulás körülményeit feltárják. A pártot 1945. április 14-én tizenketten alapították, de közülük nyolcan a földszerzés reményében hamarosan Hercegfalvára költöztek. 1948 végén huszonnégy párttag volt, de a pártok egyesítésekor négyen kiléptek.⁹¹ A párttitkár 1972-es visszaemlékezése szerint mikor a családban kiderült, hogy kommunista, nagy veszekedés

⁸⁵ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. XI. 18. MNL JNSzML XXXV.

⁸⁶ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. XI. 4. MNL JNSzML XXXV.

⁸⁷ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1971. VII. 20. MNL JNSzML XXXV.

⁸⁸ *Szolnok Megyei Néplap*, 1972. XII. 28.

⁸⁹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1971. II. 4. MNL JNSzML XXXV.

⁹⁰ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1971. III. 18. MNL JNSzML XXXV.

⁹¹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, ünnepi gyűlés, 1970. IV. 4. MNL JNSzML XXXV.

támadt, mert „úgy élt még a tanyán akkor az emberekben: a kommunisták mindent elvesznek mindenkitől. Előbb-utóbb csak hírem ment, nehéz sorsom is lett. Azt hitték rólam, olyan besúgó lettem. Ha disznót vágtak a tanyákon – akkor a beszolgáltatás miatt ez tilos volt – féltek, hogy én meg se lássam”⁹²

Egy újságcikk szerint a közégben 1960-ban körülbelül száz párttag volt, közülük negyvenen voltak téesztagok.⁹³ Látványos bővülést a következő évek sem hoztak, a megbízottak ugyanis „nemigen foglalkoztak a pártépítés feladataival”, a pártépítő munka egyedül a párttitkára hárult. 1969-ben hét új tag belépett ugyan, de a költözések, halálozások miatt a létszám így is csak száztizenegy volt. A Tarnamenti Termelőszövetkezetben 1970-ben mindössze huszonkilenc párttagot találni.⁹⁴

A számok mögé tekintve az is megállapítható, hogy a jelöltek nem éppen a legmagasabb színvonalat képviselték: olyan is jelentkezett, akinek börtönbüntetése volt; egy másik párttag pedig „leadta a párttagkönyvét, amelyet még a mai napig nem vizsgáltunk ki: ezek után automatikusan megszűnik a párthoz való viszonya”⁹⁵

1956-os szerepe miatt akadt fenn a rostán Gulyás Pál, aki 1950 előtt volt már párttag, de akkor személyes konfliktusok miatt kilépett, 1969 novemberében pedig újra kérelmezte belépését, András Vince, a községi tanács elnöke ajánlotta. A támogatók megemlítették, hogy Gulyásné a „termelőszövetkezet jó dolgozója”, a férfi pedig „a község történetéről írt tanulmányban kivette a részét”. Kiderült azonban, hogy 1956-ban, „az ellenforradalmi események idején a Nemzetőrségnek volt tagja”. Ez a tény mintha azonnal aktivizálta volna a Rákosi-kor beidegződéseit: kritikusai felsorolták, hogy Gulyás szüleinek „Jászdózsán italboltja és ezenkívül 3 hold szőlő és földjük is volt tanyával,” sőt a feleség is „kulák”. „Mint a művelődési Otthon helyettes vezetője nem végzett kielégítő munkát, különösen a szervezési munkában. Több esetben eltávozott a községből anélkül, hogy ezt közölte volna.” Illetve: „Nem hiszem el, hogy a rendszerhez hű”, továbbá a verdikt: „felvételével a párt nem erősödne”⁹⁶ Gulyás Pál sérelmesnek találta az eljárást, és fellebbezésekor megjegyezte: „tudomása van arról, hogy van olyan párttag, aki annak idején a Munkástanács elnökhelyettese volt”⁹⁷

A további belépőknek is mind nyilatkozniuk kellett 1956-os szereplésükről, így Paksi Jánosnak, aki Nógrádban dolgozott, de a „forradalom ideje alatt” Jászdózsán tartózkodott, amíg a vállalat nem értesítette. A jászdózsai párttitkár maga is a „forradalom” terminust

⁹² *Szolnok Megyei Néplap*, 1972. XII. 28.

⁹³ *Szolnok Megyei Néplap*, 1960. V. 20.

⁹⁴ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsza, ünnepi gyűlés, 1970. IV. 4. MNL JNSzML XXXV.

⁹⁵ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsza, 1970. I. 9. MNL JNSzML XXXV.

⁹⁶ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsza, 1970. I. 19. MNL JNSzML XXXV.

⁹⁷ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsza, 1970. III. 27. MNL JNSzML XXXV.

használta.⁹⁸ Másik neuralgikus pont a vallásgyakorlás volt, Zsíros Gyula és Szabó János igazolta büntetlen előéletét, de tudniuk kellett, hogy míg „a pártonkívülieknek magánügye a vallásgyakorlás, a párton belül már nem az”.⁹⁹

A párttagokat leginkább a vallásosság miatt kritizálták. Nem mindenhol volt ez feltétlenül így,¹⁰⁰ de Kelet-Európában jellemzően azokkal azonosították a kommunistákat, akik nem hittek Istenben.¹⁰¹

„A kivilágított üzletekkel átellenben az ürességtől ásított a templom”¹⁰² – állította a *Szolnok Megyei Néplap* cikke, ezzel szemben a két évvel korábbi tudósítás szerint a körmenetekben részt vevők száma csökkent ugyan, de az egyház tekintélye stabil maradt. A papokat – „régébbi vezető szerepük miatt” – tisztelték az emberek, a téesztagok még visszamenőlegesen is megfizették az egyházadót, az iskolában pedig mindössze húsz szülőt tudtak lebeszélni gyermeke megbérálásáról, háromezrenegyvenen viszont kitartottak. Nagyon sok párttag vállalt bérma-keresztiszülőséget. „Legtöbb férfi párttag úgy keres kiutat, hogy helyettük a pártonkívüli feleségük lesznek keresztiszülők.” Gyakori volt, hogy Jászberényben történt a keresztelés. „A vallásos világnézet visszaszorítása nehéz, míg a jelenlegi idősebb korosztály ki nem hal. Általában az idős nagymamák kényszerítik bér-málásra az unokáikat” – szolt a helyzetértékelés, majd a Rákosi-korszakot idéző retorika, miszerint a vallásosság oka az amerikai agresszorok okozta háborús félelem, hisz „akinek a földi dolgokban meginog a bizalma, az képzelt túlvilági erőkhöz fordul”.¹⁰³ A kritikák másik része azonos a téesztagságnál megtapasztaltakkal, vagyis munkafegyelmi problémákat sorolnak. Ezek azért is jelentettek súlyos kihágást, mert elviekben a párttagoknak élcsapatként példát kellett volna mutatniuk a többi dolgozónak, hiszen az „emberek tudatának fejlődése elősegíti a gazdasági eredmények növelését, és az emberek jobb hozzáállását a termelő és irányító munkában egyaránt”.¹⁰⁴ Ehhez képest „Termelőszövetkezetünkben van olyan párttagunk, aki egy hétig egyfolytában ivott. Egy másik párttagunk 70 forintért éjjeliőr. Egy másik párttagunk maximum du 5 óráig dolgozik, és utána hazamegy minden nap”.¹⁰⁵

⁹⁸ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VIII. 6. MNL JNSzML XXXV.

⁹⁹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. XII. 2. MNL JNSzML XXXV.

¹⁰⁰ Chilében még a kommunisták sem mondták magukat ateistának, mivel egy nép, amely a hegyek közt él, logikusan az ég felé emeli tekintetét. A chilei katolikus egyház általában a szegényekkel tartott, ami tiszteletet és rokonszenvet keltett az emberekben. Allende 2004, 77–84.

¹⁰¹ Fitzpatrick 1994, 33–37, 314–315. A megszálló németek népszerűsítő tettei közül a vallásüldözés megszüntetése volt a legsikeresebb.

¹⁰² *Szolnok Megyei Néplap*, 1972. XII. 30.

¹⁰³ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. V. 8. MNL JNSzML XXXV.

¹⁰⁴ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1969. III. 5. MNL JNSzML XXXV.

¹⁰⁵ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VIII. 6. MNL JNSzML XXXV.

Másrészt visszatérő vád a pártélettel kapcsolatos közömbösség:

Ezen a gyűlésen nem kommunista módon viselkednek a tagok, csak kérdéseket tesznek fel, nem bírálják. [...] Mindenki elmondja a véleményét a vezetőség tagjaiból, de bent a párttaggyűlésen mindenki hallgat, pedig a kommunisták felelősek azért, hogy 17,39 forint lett egy munkaegység értéke. Felelősek a Tszbe' folyó munkáért, de azért is, hogy a zárszámadási közgyűlésen a tagság nagy része jelenjen meg. Ilyen hozzáállással [...] milyen segítséget tudnak adni a párttagok a vezetőségnek?¹⁰⁶

Vagy egy évvel későbbről:

[...] nem érdekli őket semmi, úgy gondolják, hogy eleget tettek a kötelességüknek, ha a tagdíjat kifizetik és megjelennek a taggyűléseken. Szinte csak azt nem mondják a vezetőségnek, hogy köszönd meg, hogy ezt is megteszem. [...] Nagyon gyakori jelenség még a realitás hiánya a bíráltnál, vagyis a „hallomra”, az „azt mondjákra” való hivatkozás.¹⁰⁷

A problémák egy következő csoportját a párttagok törvénnyel való összeütközése jelentette. 1965 májusában egy férfi „nem tagjelölthöz méltó magatartást tanúsított”, amikor téésztag társával „ittas állapotban olyan hibába estek, hogy hatósági közegnek adták ki magukat”. Önkéntes rendőri minőségben dúltak fel egy lakást azért, mert a tagjelölt akatatóskája elveszett. A rendőrség a párt hatáskörébe utalta az esetet: az elkövető azonban csak szóbeli megrovásban részesült az általa elkövetett bűncselekményéért. Ennek eredményessége azonban kétséges volt, hiszen a párt saját bankettjén „ő volt az egyedüli, aki rontotta a hangulatot, részegesség, garázdálkodás, verekedés címén”.¹⁰⁸ Júliusban az ő hibájából esett ki a „pótkocsi kereke, csak a szerencsén múlt, hogy nem lett nagyobb baj”.¹⁰⁹

Még márciusban történt, hogy egy másik tag a párttaggyűlésre erősen ittas állapotban érkezett, és a téészelnököt, helyettest és a főkönyvelőt szidalmazta. Fegyelmi ügye¹¹⁰ azonban az előbbihez képest szerencsésebben alakult: a férfi ígéretet tett, hogy megváltozik.¹¹¹ 1966-ban tett az egyik elvtárs „olyan kijelentést, hogy Csomorné elvtársnőt megverri”. A feljelentést megtették, ám az „elveszett”.¹¹²

¹⁰⁶ A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai. 1965. II. 6. MNL JNSzML XXX-278.

¹⁰⁷ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1966. IX. 9. MNL JNSzML XXXV.

¹⁰⁸ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1965. V. 21. MNL JNSzML XXXV. A dokumentum egészét lásd az 1. mellékletben.

¹⁰⁹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1965. VII. 5. MNL JNSzML XXXV.

¹¹⁰ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1965. III. 23. MNL JNSzML XXXV.

¹¹¹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. XI. 18. MNL JNSzML XXXV.

¹¹² MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1966. III. 10. MNL JNSzML XXXV.

A Tarnamenti Téesz beszámolója szerint

[...] párttagságunk erkölcsi, fegyelmi helyzetét felmérve azt kell megállapítanunk, hogy nem a legmegfelelőbb szinten áll. A párttagjaink nem tűnnek ki az átlagemberek közül. [...] Vannak olyan párttagok, akik „hallottam”-ra építenek és alapozzák nézeteiket és zavarólag hatnak a pártonkívüliekre is. Vallásos, idealista világnézet hatása alatt vannak, nem akarják megérteni, hogy a vallás kérdése párton belül nem magánügy.¹¹³

Kísérlet a „megoldásra”

A kihágások nagy száma ellenére 1966-ban nem volt fegyelmi eljárás.

Nem azért mintha nem kellett volna, de megmondom őszintén, a vezetőség nem is próbálkozott vele, mert a tagság olyan mély hallgatásba merül, hogy szinte nem lehet szólásra bírni. Gondolok itt elsősorban az utolsó előtti taggyűlésre, amikor az elsőáldozási problémát tárgyaltuk. A tagság néma hallgatással vette tudomásul a történeteket, de véleményt nem nyilvánítottak. Erkölcsi kifogás nem merült fel senkivel szemben sem.¹¹⁴

Gulyás elvtárs szerint ahol a gazdasági munka jó, ott a politikai munka is jó. Ezt nem tudom elfogadni. Szerintem a gazdasági munkához anyagi feltételek kellene, a politikai munkához személyi feltételek. Nem tudom, hogy mennyire megengedett az, hogy a párttagokat és a párton kívülieket külön bíráljam. [...] Legtöbb baleset olyan dolgozók hibájából adódott, akik tagjai a pártnak. Pl. Morvai György hanyagul végzi a feladatát, holott párttag. Én fegyelmit adtam neki, de a pártvezetés mellé állt és megvédte.

– panaszkolta a főagronómus, majd így folytatta: „Amióta itt vagyok 37 fegyelmit osztottam ki, a napi munkaidőm 80%-a ellenőrzéssel telik el, míg 20% munkaidőben végzem a fegyelmi és statisztikai munkákat. [...] Mindenki fél a fegyelmi adástól, senki sem akarja megbántani a másikat.” A párttitkár felháborodott: „Megdöbentő az, hogy ötszáz téesztag közül csak a párttagok közül említettek, akik nem végeznek jó munkát. A gazdaságvezetés olyan irányban alakult, hogy a párttagok ellen irányul.”¹¹⁵ (2. melléklet.)

Látható, hogy a párttagok számára mentsvár a párt, mulasztásaikért és törvénnyel való összeütközésükért nem ugyanott kell felelni, mint a nem párttag tagságnak. A kommunista párt védelmet biztosított még a termelőszövetkezeten belüli apparátus számonkéréseivel szemben. Mindezen hallgatólagos kedvezményekkel sem vált azonban a párt vonzóvá az emberek számára: a tagság létszáma járási összehasonlításban – a nem túl magas: 5%-os – átlag alatt maradt.¹¹⁶

¹¹³ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1966. IX. 26. MNL JNSzML XXXV.

¹¹⁴ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1966. IX. 9. MNL JNSzML XXXV.

¹¹⁵ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VIII. 6. MNL JNSzML XXXV.

¹¹⁶ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. IX. 9. MNL JNSzML XXXV.

A politikai és a gazdasági vezetés

A vezetés kapcsolata bonyolultabb volt a másik két résztvevőénél, mert nemcsak az alárendeltjeikkel kerültek konfliktusba, de mind markánsabban vált külön a politikai és a gazdasági vezetés is.

A tagságnak sok esetben kellett megtapasztalnia, hogy a fejük felett döntenek. Az agronómus nem tartott kapcsolatot a brigádvezetőkkel, munkaegység-levonást a tag tudta nélkül is kezdeményezett. „A Tszben a fegyelem teljesen felbomlott és ennek okát abban látom, hogy nem tartjuk be az alapszabályt. Továbbá egyenlő munkaegységért nem egyenlő elszámolás van.”¹¹⁷ – panaszolták egy taggyűlésen 1963-ban. 1970-ben pedig: „A gazdasági és pártvezetők sokszor figyelmen kívül hagyják az egyszerű párttagok véleményét. Ebből származik, hogy másodszer kellett összehívni ezt a gyűlést. Persze vannak önkényeskedő vezetők is. Nem veszik figyelembe az idős dolgozók javaslatait sem. Sőt, határozatokat önkényesen megváltoztatnak. [...] Minden politikai ügyből tszügy lesz.”¹¹⁸

„Ebben a termelőszövetkezetben a tagság nem ért egyet a vezetőséggel” – jellemezte a helyzetet egy párttag 1963-ban. „Én sokszor kértem az elnök elvtársat, hogy álljon a sarkára és határozottan döntsön és erős kézzel vezesse a tagságot.”¹¹⁹ És a hozzászólás: „Azt sem tudják sokan, hogy kik voltak a régi vezetőség tagjai.” A panaszok között szerepelt, hogy az elnök önkényesen intézkedett, nem járt területre, sokszor azt sem lehetett tudni, mikor van az irodában.¹²⁰

A következő évek sem hoztak látványos javulást: 1966-ban még mindig arra panaszkodtak, hogy a „pártvezetés el van szakadva a dolgozó emberektől”,¹²¹ hogy „Seres elvtárs keveset jár a tagság közé”.¹²² Szimbolikus, hogy amikor az értekezlet témája éppen ennek a helyzetnek a megvitatása lett volna, egyesek hamarabb távoztak. „Sajnálja, hogy Gara elvtársnak el kellett mennie vonatra, mert olyan hírek vannak, hogy a vezetőség nem törődik az emberek problémáival, dolgaik elintézésével.”¹²³

¹¹⁷ A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai. 1963. VI. 20. MNL JNSzML XXX-278.

¹¹⁸ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VII. 15. MNL JNSzML XXXV.

¹¹⁹ Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai. 1963. VI. 20. MNL JNSzML XXX-278.

¹²⁰ A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai. 1963. VI. 20. MNL JNSzML XXX-278.

¹²¹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1966. IX. 26. MNL JNSzML XXXV.

¹²² MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1966. X. 10. MNL JNSzML XXXV.

¹²³ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1965. V. 21. MNL JNSzML XXXV.

A téma még a hetvenes évek elején is aktuális, amikor az előző téveszvetés működését tárgyalva elhangzott, hogy az „nem kellően informálta a tsztagságot, mert a zárszám-adást megelőző párttaggyűlésen nem voltak tisztában a gazdaság anyagi helyzetével”.¹²⁴

A dolgozó tagok munkához állása jó volt egész évben. Azonban a vezető beosztásban dolgozók nem tettek meg mindent az eredményekért, sokat italoztak, hol az egyik, hol a másik törte össze magát ittas állapotban. Ezért a tagok részéről a vezetők iránti tisztelet elmaradt. Igazuk van a tagoknak, hogy a fizetett munkaidőt olyan dolgokra használják fel a beosztott vezetők, amely nem a tsz taghoz méltó. A felelősségre vonás elmaradt, mert nagy az összefonódás, a haverság. Képesek inkább a fegyelem megszilárdítóját, a tszelnököt meneszteni úgy, hogy megkeserítik az életét és önként elmegy a tszból.¹²⁵

Mind a politikai, mind a gazdasági vezetés bírálatban részesült a felkészületlenség miatt.

Tszünkben a pártvezetés összetétele teljesen alkalmatlan arra, hogy a pártalapszervezetet összefogja. [...] Nagyon sok párttag rosszabbul dolgozik, mint a pártonkívüliek. Ez, azt hiszem tükrözi az egész politikai helyzetet. [...] Jászdózsán hallatlan szívós politikai munkára volna szükség. A szakvezetőknek nincs tekintélyük. Amikor idejöttünk, tudtuk, hogy Jászdózsa olyan hely, ahol nehéz dolgozni. [...] Egy összetartó, határozott vezetésre lenne szükség az egész községben.¹²⁶

Gulyás József párttitkár beszámolójának

[...] tartalma azonban elszomorító. A tsz belső demokráciát elsősorban a tszvezetőség sérti meg. [...] A vezetés azért foglalkozik kisebb problémákkal, mert szereti, ha jót tehet másoknak, elintézhet kisebb feladatokat, és ugyanakkor nagyobb feladatok megoldásának felelősségét igyekszik elhárítani magától. [...] A vezetőségi tagokra az a jellemző, hogy a saját problémáikkal, egyéni érdekeikkel nagyon sokat foglalkoznak. Nagyon keveset foglalkoznak a felelősségre vonásokkal, valahogy úgy vannak vele, hogy ne bántunk senkit, akkor minket sem bántanak.¹²⁷

A politikai és gazdasági vezetés közti konfliktus forrását az adta, hogy az embereket sokkal inkább foglalkoztatták az anyagi kérdések, a politikai és ideológiai megfontolások pedig mind nyíltabban váltak másodlagossá. „Mindkét tévesz alapszervezetnél jellemző az aktivitásra, hogy a gazdasági problémák napirendjénél az aktivitás jó, és a hibák feltárását és felszámolását célozza, míg a politikai témáknál az aktivitás minimális.” Amikor 1970

¹²⁴ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1971. II. 4. MNL JNSzML XXXV.

¹²⁵ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. III. 27. MNL JNSzML XXXV.

¹²⁶ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VIII. 6. MNL JNSzML XXXV.

¹²⁷ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. XI. 18. MNL JNSzML XXXV.

nyarán a gazdasági vezetés felelősségre vont szerintük hibázó szakembereket, vezetőség-ellenes hangulat alakult ki,¹²⁸ amibe aztán több téeszelnök is belebukott. „Mi vagy azért nem dolgozunk, mert esik az eső, vagy azért, mert elnököt választunk”, s valóban, a Tarna menti Téeszben egy év alatt három elnök váltotta egymást.¹²⁹

A politikai vezetés érthető módon érzékenyen reagált visszaszorulására, és túlzott engedékenységgel vádolta a gazdasági vezetőket. (3. melléklet.) „Egyes gazdasági vezetők úgy akarják a tömeget megnyerni, hogy a tagok által kért jövedelememelését szó nélkül megadják.” Számonkérték a főagronómust is, aki saját elgondolása alapján adott el szabadbúzáat, és ezzel megszegte a kollektív vezetés elvét. Bár mentesítő körülményként szerepelt, hogy a búzáat a téesztagságnak adta el, de mivel a búzára nem mindenki lett volna érdemes: pártbírálatot kapott, önkritikát kellett gyakorolnia.¹³⁰ Az ellenőrző bizottság elnöke pedig azért mondott le, mert nem kapott kellő támogatást a pártvezetéstől.¹³¹

A politikai vezetés önlegitimációját a következő idézet szemlélteti:

A gazdasági eredmények alakulása mércéje az emberi tudat alakulásának, vagyis a lét határozza meg a tudatot. Az emberek sokat problémáznak ezen és meg is mondják, hogy a pártvezetés nem érvényesül a termelészövetkezeten belül megfelelően. A pártvezetőség konkrét feladata az, hogy meggyőzéssel, eszmeileg hasson az emberekre. Munkáját kilóban, literben konkrétan nem lehet mérni. [...] A politikai feladatokat a gazdasági feladatoktól szorosan nem lehet különválasztani, azonban, ha az eredmények gazdasági vonatkozásban nem jók, akkor a politikai munka sem érvényesülhet megfelelően. Ennek alapján a párt vezető szerepe nem tud hatékonyan érvényesülni. A pártvezetés ezen a területen nem tudja az emberek irányába felmutatni munkájának hatékonyságát.¹³²

A felelősség szétterítésének másik módja pedig: „Leszűröm a tanulságot a mai tárgyalásról. Mi mindnyájan felelősek vagyunk azért, ami itt a községben történt.”¹³³

Kísérlet a „megoldásra”

„Nem arról van szó, hogy ebben a téeszben minden rossz és minden a feje tetején áll, de azzal egyet kell érteni, hogy nagyon sok a pártvezetésből és gazdaságvezetésből eredő hiányosság” – magyarázkodott az egyik csúcsvezetőségi tag. Az értekezlet konklúziója,

¹²⁸ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1969. VII. 19., illetve erre reagálva 1970. VII. 24. MNL JNSzML XXXV.

¹²⁹ *Szolnok Megyei Néplap*, 1970. X. 25.

¹³⁰ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1965. III. 23. MNL JNSzML XXXV.

¹³¹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1966. IX. 26. MNL JNSzML XXXV.

¹³² MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VII. 15. MNL JNSzML XXXV.

¹³³ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VIII. 6. MNL JNSzML XXXV.

hogy a megoldás a politikai és gazdasági vezetők közötti ellentét megszüntetése. Ennek mikéntjére azonban konkrét javaslat – azonfelül, hogy közös gyűlések kellenének – ekkor nem érkezett.¹³⁴

Csak néha jelent meg a vezetőségen belüli változtatás gondolata: „vezetők közül Morvai György és Földi László hanyagul végzik a munkájukat, nagyon sok esetben ittasan jelennek meg. Ennek megteremtése érdekében néhány embert le kellene váltani.”¹³⁵ Mint az a párttagoknál is látható volt azonban, alkalmas jelöltekben nem dúskált a pártvezetés.

A reform gondolata felmerült a munkavégzés („A vezetők között a büszkeséget kellene elhíntenünk, hogy dicsekedni tudnának, hogy az ő területükön milyen eredményeket értek el”),¹³⁶ valamint a téeszdemokrácia területén is: „Semmit sem szabad eltitkolni a tagság előtt, őszintén el kell mondani az igazat a gazdasági vezetőknek is. Csak így képzelhető el az összeforrott politikai gazdasági vezetés, és fegyelmezett termelő munka a tagság részéről. Jelentjük, hogy ezt idáig nem tudtuk megvalósítani.”¹³⁷ Ezek azonban hamvába holt elképzelések voltak: a fontos kérdésekben a járási tanácsnak rendelték alá őket. Ezt bizonyítják az olyan mondatok, mint „ha úgy kell lenni a Járási Tanács részéről, akkor egyesüljünk”,¹³⁸ vagy „[v]égtelen kifogásolom, hogy a Járási Pártbizottság nem vett annyi erőt, hogy elbeszélgessen velünk, a két tsz fő mezőgazdászával és kérték volna a véleményeinket, ahelyett, hogy ők hátunk mögött alkotnak rólunk véleményyt”.¹³⁹

Összegző megjegyzések

A kollektivizálás során megvalósuló tulajdonfosztás Magyarországon, a családtagokat is számolva, négy-ötmillió embert is érintett.¹⁴⁰ Az östabusz ez az erőszakos eltulajdonítás képezte, amely a következő évtizedekben lehetetlenné tette a valódi reformot. A munkafegyelmi problémákat okként kezelték, vagy arra hamis magyarázatot adtak (modernizációs megközelítés), holott valójában ennek a traumának a tünetei voltak. Munkafegyelmi ügyként nem voltak megoldhatók tehát: a megoldás keresése helyett így teret kaphattak a játszmák. Ha meg is indult valamiféle névleges reformtörekvés (téeszdemokrácia), az hamar zsákutcába jutott: ha a tagság az autonómia növelésével próbálkozott, törekvését bü-

¹³⁴ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1966. IX. 26. MNL JNSzML XXXV.

¹³⁵ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. XI. 18. MNL JNSzML XXXV.

¹³⁶ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. V. 22. MNL JNSzML XXXV.

¹³⁷ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1966. X. 10. MNL JNSzML XXXV.

¹³⁸ A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai. 1965. I. 15. MNL JNSzML XXX-278.

¹³⁹ MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok. Jászdózsa, 1970. VIII. 6. MNL JNSzML XXXV.

¹⁴⁰ Ö. Kovács 2015a.

rokratikus eszközökkel lehetetlenítették el. Vagyis a rendszeren belül nem volt megoldás. A tapasztalattörténet Kornai János elemzését tükrözi:

Az egyén, ha a mezőgazdaságban kíván dolgozni, akkor szövetkezeti tagnak kell lennie (vagy esetleg állami gazdaság alkalmazottja lehet). A szövetkezet vezetését csak névleg választja a tagság, valójában a bürokrácia kinevezett tagjai. [...] A szövetkezetek vezetése is teljes függésben van a bürokrácia felsőbb szintjétől. [...] A legtöbb kelet-európai országban a szövetkezeti tag jogosult egy háztáji gazdaságra, és ennek keretében egy kis földterület művelésére. [...] Még ha a parasztcsalád a háztáji gazdaságra vonatkozóan csupán részlegesen rendelkezik is tulajdonjogokkal, mindenesetre az övé a reziduális jövedelem. Ez is elég ahhoz, hogy igen intenzív munkára készítse őket: a háztáji gazdaságok állati termékek, zöldségfélék és gyümölcsfélék nemzeti össztermeléséhez a földterület szerinti részarányukon messze túlmenő mértékben járulnak hozzá.¹⁴¹

Már maga a szövetkezet neve is megtévesztő – hiszen nem önkéntes szövetkezésem alapult –, de hasonlóan zavaros a párttagság szerepe is. A hivatalos ideológiával szemben Jászdózsa példája azt mutatja, hogy a párttagság nem élcsapat, éppen ellenkezőleg: destabilizáló elem: fegyelmi ügyeiket a pártvezetés elsimítja, feloldhatatlanná tesz számos konfliktust. Miközben a bűnözéssel kapcsolatban a sajtó rendszeresen a tanyai lakosokról számol be, a közgyűlések mégis párttagok ügyeit tárgyalták, akik párttagságukat védőerőként használták.

Nem volt könnyű helyzetben a helyi vezetés sem, amely eljátszani kényszerült a vezetői szerepeket, de valódi önállósággal már nem rendelkezett. Lényegében minden ügyben – a párttagság bővítésekor, gazdasági döntések meghozatalakor (téesszegyesítés) – felsőbb jóváhagyásra és utasításra vártak.

Ezek a látszatszerepek és játzmák a hatvanas években szekunder traumaként kísérték végig a 20. században súlyos csapásokat átélő magyar vidék életét.

Felhasznált források

Levéltári források

MNL JNSzML = Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára
 XXX-278 A Jászdózsai „Tarnamenti” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai 1963–1965
 XXX-277 A Jászdózsai „Új Hajnal” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet iratai 1963–1965
 XXXV MSZMP Jászberényi Járási Bizottsága Csúcsvezetőségi Iratok Jászdózsa: 1965–1971

Sajtóforrások

Népszava 1940, 1963

Szolnok Megyei Néplap 1960, 1970–1972

¹⁴¹ Kornai 2012, 110–112.

Felhasznált irodalom

- Allende, Isabel 2004: *Mi país inventado*. Barcelona, Debolsillo.
- Bell, Peter D. 1984: *Peasants in Socialist Transition. Life in a Collectivized Hungarian Village*. Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press.
- Berend, Ivan 2006: *An Economic History of Twentieth-Century Europe Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Conquest, Robert 1986: *The Harvest of Sorrow. Soviet Collectivization and the Terror-famine*. Oxford, Oxford University Press.
- Cseh Géza 2014: „Az önérzet lázadása”. Panaszos levelek és pártbizottsági feljegyzések a tsz-szervezés befejezésének időszakából. In Csöngé Attila et al. (szerk.): *Zounuk. A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*. 28. 381–416.
- Fitzpatrick, Sheila 1994: *Stalin's Peasants. Resistance and Survival in the Russian Village after Collectivization*. New York–Oxford, Oxford University Press.
- Frankl, Viktor E. 2012: *A szenvedő ember*. Budapest, Jel Kiadó.
- Gagyi József 2007: *Földosztók, önellátók, gyarapodók. A dekollektivizáció emberei*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- Gouveia, Lourdes 1988: Obstacles to Collectivization among Indigenous Communities. Two Venezuelan Cases. *Mid-American Review of Sociology*, 1988 (13) 1. 41–58.
- Gyáni Gábor 2007: Hamis és igaz a történelemben. In Gyáni Gábor: *Relatív történelem*. Budapest, Typotex Kiadó. 208–219.
- Hann, C. M. 1995: *The Skeleton at the Feast. Centre for Social Anthropology and Computing*. Canterbury, University of Kent.
- Horváth Gergely Krisztián 2016: Vidék egy agrártársadalomban? A rurális társadalomtörténet lehetőségei. In Pap József–Tóth Árpád (szerk.): *Vidéki élet és vidéki társadalom Magyarországon. Rendi társadalom – polgári társadalom* 28. Budapest, Hajnal István Kör–Társadalomtörténeti Egyesület. 11–28.
- Horváth Gergely Krisztián 2018: „Repedő jégre lépek”. A kulákküldözés és az erőszakos kollektivizálás ábrázolása a Kádár-kor szociográfiáiban. *Rubicon: Kényszerkollektivizálás Magyarországon*, 70–76.
- Iordachi, Constantin–Verdery, Kathrine 2009: Conclusions. In Iordachi, Constantin–Dobrinu, Dorin (szerk.): *Transforming Peasants, Property and Power*. Budapest–New York, Central European University Press. 455–472.
- Kornai János 2012: *A szocialista rendszer*. Budapest, Kalligram Kiadó.
- Kovách, Imre 2001: De-peasantation of Hungarian Rurality. In Granberg, Leo–Kovách, Imre–Tovey, Hilary (szerk.): *Europe's Green Ring*. Aldershot–Burlington–Singapore–Sydney, Ashgate. 66–88.
- Ö. Kovács József 2012a: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete. 1945–1965*. Budapest, Korall.
- Ö. Kovács József 2012b: Belső hódítás. A „föld népe” közelről és távolról Magyarországon 1960-ban. In Bögre Zsuzsanna–Keszei András–Ö. Kovács József (szerk.): *Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 143–154.
- Ö. Kovács József 2015a: Kollektivizálás utáni identitásformák. In Keszei András–Bögre Zsuzsanna (szerk.): *Hely, identitás, emlékezet*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 220–232.
- Ö. Kovács József 2015b: Állami erőszak, paraszti társadalom, kollektivizálás – kutatási kérdések és válaszok. In Horváth Sándor–Ö. Kovács József (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Budapest, MTA BTK TTI. 29–48.
- Ö. Kovács József 2015c: A kommunista diktatúra történeti forrásai és olvasatai. In Ö. Kovács József: *Vidéki Magyarország 1945–1970. Dokumentumok földről, hatalomról, emberi sorsokról*. Budapest, Balassi Kiadó–Korall. 29–79.

- Kovács Teréz 2012: Paraszttalanítás. In Bögre Zsuzsanna–Keszei András–Ö. Kovács József (szerk.): *Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 133–142.
- Kulcsár Zsuzsanna 2005: Bevezető. Társas tényezők szerepe a traumafeldolgozásban. In Kulcsár Zsuzsanna (szerk.): *Teher alatt... Pozitív traumafeldolgozás és poszttraumás személyiségfejlődés*. Budapest, Trefort Kiadó. 9–33.
- F. Lassú Zsuzsanna–Lisznyai Sándor 2003: A tulajdon és a tulajdonlás pszichológiája. In Hunyady György (szerk.): *Gazdaságpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó. 382–417.
- Lerman, Zvi–Csáki, Csaba 2005: Land reform and farm restructuring in Hungary during the 1990's. In Wegren, Stephen K. (szerk.): *Land Reform in the Former Soviet Union and Eastern Europe*. London–New York, Routledge. 174–202.
- Maslow, Abraham 2003: *A lét pszichológiája felé*. Budapest, Ursus Libris.
- McDermott, Kevin–Stibbe, Matthew 2006: Revolution and Resistance in Eastern Europe. An Overview. In McDermott, Kevin–Stibbe, Matthew (szerk.): *Revolution and Resistance in Eastern Europe Challenges to Communist Rule*. Oxford–New York, Berg. 1–17.
- McNeill, J. R.–Unger, Corinna R. 2010: Introduction. The Big Picture. In McNeill, J. R.–Unger, Corinna R. (szerk.): *Environmental Histories of the Cold War*. Cambridge, University Press Cambridge. 1–19.
- Oláh Sándor 2001: *Csendes csatátér*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.
- Pákozdi Ildikó 2009: A dunántúli Igar község társadalmának változásai a földtulajdon-szerkezet átalakulása tükrében. In Andrásfalvy Bertalan–Vargyas Gábor (szerk.): *Antropogén ökológiai változások a Kárpát-medencében*. Budapest–Pécs, L'Harmattan Kiadó–PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék. 315–328.
- Pethő László 1991: A migráció néhány kérdése egy jársági településen az 1960–70-es években. In Botka János (szerk.): *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 6. Szolnok. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár*. 225–236.
- Petrescu, Cristina 2013: *From Robin Hood to Don Quixote. Resistance and Dissentin Communist Romania*. Bukarest, Editura Enciclopedică.
- Popper, Karl 1999: Against the Cynical Interpretation of History. In Popper, Karl: *All life is problemsolving*. London, Routledge. 99–104.
- Rainer M. János 2007: Kádár János, a reformer? In *Mit kezdünk vele? Kádár János (1912–1989)*. Budapest, XX. Század Intézet. 61–72.
- Rainer M. János 2014: A Kádár-rendszer kompromisszumai. In Gerő András (szerk.): *Kompromisszumok a közép-európai politikai kultúrában*. Budapest, Habsburg Történelmi Intézet. 61–72.
- Rösener, Werner 1994: *The Peasantry of Europe*. Oxford–Cambridge, Blackwell.
- Scott, James C. 1985: *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven–London, Yale University Press.
- Sokolovsky, Joan 1990: *Peasants and Power. State Autonomy and the Collectivization of Agriculture in Eastern Europe (Westview Special Studies on the Soviet Union and Eastern Europe)*. San Francisco–Oxford, Westview Press.
- Swain, Nigel 1985: *Collective Farms which Work?* Cambridge, Cambridge University Press.
- Szepessy András é. n.: *Jászdózsa története az 1920-as évektől 1959-ig*. Kézirat. https://vitkovics12.wordpress.com/jaszdozsa/szepessy-andras_jaszdosa-tortenete-az-1920-as-evektol-1959-ig/ 2018. november 11.
- Szilágyi Miklós 2009: Hagyomány és újítás a 20. századi paraszti gazdálkodásban. In Szilágyi Miklós: *Paraszti hagyomány és kényszermodernizáció. Közelítések a néprajzi hatásvizsgálathoz*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete. 7–28.
- Tomka Béla 2009: A „hatvanas évek” a magyar történelemben: összehasonlítások tanulságai. In Halmos Károly–Klement Judit–Pogány Ágnes–Tomka Béla (szerk.): *A felhalmozás míve. Történelmi tanulmányok Kövér György tiszteletére*. Budapest, Századvég Kiadó. 552–560.

- Valuch Tibor 1987: „Nem hagyjuk a TSz szervezést a véletlenre...” (Kollektivizálás Homokmégyen 1958–1961). *Aetas*, 396–424.
- Varga Zsuzsanna 2001: *Politika, paraszti érdekérvényesítés és szövetkezetek Magyarországon*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Varga Zsuzsanna 2002: Agriculture and the New Economic Mechanism. In Anssi, Halmesvirta (szerk.): *Hungarologische Beiträge 14. Kádár's Hungary–Kekkonen's Finland*. Jyväskylä, University of Jyväskylä, 201–217.
- Varga Zsuzsanna 2013: Bűnözők vagy bűnbakok? Termelőszövetkezeti vezetők és a „szocialista törvényesség” az 1970-es években. In Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó. 507–523.
- Varga Zsuzsanna 2015: Paraszti ellenállási stratégiák a kollektivizálás befejezése után. *Betekintő* (3) http://epa.oszk.hu/01200/01268/00035/pdf/EPA01268_betekinto_2015_3_8.pdf 2020. április 21.
- Yalom, Irvin D. 2003: *Egzisztenciális pszichoterápia*. Budapest, Animula Kiadó.

Melléklet

1. melléklet

Beszámoló az 1965. május 21-én megtartandó rendes havi pártgyűlésre¹⁴²

Napirendi pont:

I. Pártépítés feladatainak megtárgyalása, tag és tagjelölt felvétel elemzései.

Előadó: Gyurkó István párttitkár

Az első napirendi ponton belül az alábbi részletezéssel kívánok foglalkozni. Az elmúlt párttaggyűlés óta termelősövetkezetünknel illetve pártszervezetünkön belül az áprilisi párttaggyűlés elmaradt, aminek az okát abban látom, hogy a gazdaságvezetés részéről, valamint a pártszervezet részéről a május elseje előtt megrendezett bankett miatt történt. Kérem a párttagságot, hogy a felett tekintszen el, mivel ezen rendezvény a vártnál jobban sikerült. Tekintettel arra, hogy az április hónapra a munkaterv szerint beütemezett napirendi pontokat részletesen márciusi párttaggyűlésen kitárgyaltuk, úgy gondoltam, hogy a május párttaggyűlés foglalkozzon az áprilisi és májusi munkatervben beállított napirendi pontok megtárgyalásával.

Ami az első napirendi pontot illeti, a pártépítés feladatának megtárgyalása területén a következőket kívánom a taggyűlés elé terjeszteni. Mint ismeretes a márciusi taggyűlés tárgyalta a tagdíjfizetés rendezését. Alapszervezetünkön belül a tagdíjfizetés jónak mondható. Ugyanis a progresszív fizetéstől eltérően két elvtársnak módosítva lett a tagdíjfizetése, névszerint Breszkó Sándor 10 forint helyett 3 forint, amelyet a taggyűlés a nevezett személy részére engedélyezett, másrésztől özvegy Baka Sándorné húsz forint helyett tíz forintot fizet, melyet a községi párt vb javaslata alapján engedélyezve lett a részére. A többi párttagjaink és pártjelölteink tagdíjbélyeg megvétele területén hiányosság nem mutatkozik.

Foglalkozni kívánok továbbá a párton belüli fegyelem kérdésével. Köztudomású, hogy Kállai János párttagunk, tagjelöltünk az elmúlt időszakban nem tagjelölthöz méltó magatartást tanúsított. Egyrészt azért sem, hogy a rendőrségi eljárás indult ellenük, mivel ittas állapotban olyan hibába estek, hogy hatósági közegnek adták ki magukat, névszerint Bolya József Vajda János úti lakos lakásán éjjel tizenegy órakor Bugyi József télesztagunkkal együtt feldúlták és mint rendőr /azaz önkéntes rendőr/ címén hatósági közegnek félrevezetésével próbáltak erőszakot venni azon a címen, hogy a nevezett tagjelöltünknek az aktatáskája elveszett.

¹⁴² A dokumentumok közlésekor a gépelési hibákat javítottuk.

Tudomásomra jutott, hogy a bűnüldöző szervek ezen hiányosságot illetve szabálysértést nem viszik tárgyalás elé, így Kállai elvtársat mint pártunk tagjelöltjét a taggyűlés elé terjesztem és javaslom, hogy szóbeli feddésben részesítse a párttaggyűlés, ugyanakkor felkérem, a Kállai elvtársat, hogy ezen eset körülményeit illetve mivoltát a beszámoló elhangzása után ismertesse a jelenlévő párttagokkal.

A Kállai elvtárs ügyével foglalkozva a pártvezetőség megállapította, hogy mindezek után nem tanult abból, hogy szabálysértést követett el, hatóság szinten, de a saját rendezvényünkön is / bankett/ kirívó eseménnyel mondhatnám azt, hogy ő volt az egyedüli, aki rontotta a hangulatot, részegesség, garázdálkodás, verekedés címén.

Éppen ezért én a magam részéről nagyon kérem a pártgyűlést és nem utolsósorban Kállai János tagjelölt elvtársunkat, hogy nagyon körültekintően, a párttagjelölthöz méltóan dolgozzon továbbra is a téeszünknél. Mivel alig egy-két hónap választ bennünket attól, hogy elvtársat tagként kell, hogy javasoljuk az alapszervezetünkön belül.

Ezen rövid tájékoztatásom alapján kérem a párttaggyűlést, hogy kérdezzen, a hozzájárulásával és az elvtárs felé a megfelelő kérdéseket tegye meg.

2. melléklet

Kivonat párttitkári beszámolóból és annak vitájáról 1966. október 10.

Gulyás József: 601 fővel csökkent a lakosok száma. „El kell érni, hogy a lakosok száma tovább ne csökkenjen”. Nem foglalkoztak kielégítően a fiatalokkal, akik nyolc osztályt elvégeztek, az iparba mentek. „Nem adtak nekik munkalehetőséget.” „Határozatot kellene hozni, hogy a járandóságukat megkapják, ezzel sem lehet fukarkodni, mert a mezőgazdaság látja a kárát. Gyurkó: nem foglalkozik a beszámoló a tagdíjat nem fizetőkkel. Seres Balázs: a téeszben a KISZ szervezet előregszik, nincs utánpótlás. „Seres elvtárs keveset jár a tagság közé.” Gazdasági és politikai döntések összehangolása. „A gazdasági és pártvezetők sokszor figyelmen kívül hagyják az egyszerű párttagok véleményét. Ebből származik, hogy másodszor kellett összehívni ezt a gyűlést. Persze vannak önkényeskedő vezetők is. Nem veszik figyelembe az idős dolgozók javaslatait sem. Sőt, határozatokat önkényesen megváltoztatnak.” Bírálókat a megbírált személy szemébe kell mondani, nem a háta mögött. Juhász Béla: „egyesek igyekeznek a törvényeket félremagyarázni”. A község fiataljainak irreális elvárásai vannak a bérkövetelés terén. „A pártvezetőségnek tehát a következő időkből a lakosság számának csökkenését kell megakadályozni.” A cukorrépa kampány megindult: a cukorgyár azonban nem tart kapcsolatot a vasúttal, a rakodási szerződést még nem kötötték meg. „A Tarnamenti Téesz rakodómunkásai csak akkor dolgoznak, ha abból hasznot látnak. Pedig igen magas keresetet érnek el egy – egy vagon kirakása alkalmával. Kéri, hogy a jövőben ne lázítsák egymást a rakodómunkások és hátráltatják a kirakodást, a kocsik gyors továbbhaladását.” Kóródi Béla: sok a viszálykodás a párton belül, személyeskedés, nincs nyílt bírálat. „elmarasztaljuk a vezetőséget is. Nem elég az, ha csak a bélyegeket hordják ki. Adunk-e a bizalmi munkások útmutatást, hogyan foglalkozzanak a tagokkal?” Pártfegyelem rossz: egyesek túlterheltek, mások nem végeznek pártmunkát. „Ki kell ismerni az embereket és el kell beszélgetni az emberekkel.” Pártépítésben nem a számok a fontosak – „meg tudjuk-e változtatni az emberek világnézetét? Ez ma az osztályharc. Elsősorban a családon belül.” A község fiataljai munkalehetőség esetén maradnának itthon, az átlagjövedelem „nem kielégítő” Beszámoló (Seres János párttitkár): 1964-ben 75 párttag és 10 tagjelölt, jelenleg 91 párttag és 4 tagjelölt; kilépett 5 fő, eltávozott 3; községbe érkezett 4 fő. A párttagok közül 9 munkás, 31 alkalmazott és 55 téesztag. Nők aránya kevés: pl. Petőfi Téesz 31 férfi és 5 nő; területi pártszervek 25 férfi és 10 nő. „az újonnan megválasztott pártvezetőség a pártépítő munkája során különös figyelemmel legyen arra, hogy a pártszervezetekben a nők arányát növelni tudja, különösen a két téeszben”. Nagyon kevés a fiatal utánpótlás, a számszerű növekedés jó, de a minőségbeli nem. „Vannak vezető, irányító párttagok, akik nem akarják figyelembe venni azt, hogy vezetni, irányítani csak akkor lehet, ha a tudásukat fejlesztik [...] A párvezetőségek a tagjelölt felvétel után nem törődtek a tagjelöltek politikai továbbképzésével.” 1966 márciusában az irányító kommunista elvtársak között megbeszélés volt, mindenki kapott feladatot: tsz szakembe-

reknek a munkaverseny szervezése, a főkönyvelőknek a munkaverseny értékelése és népszerűsítése, a tszelnökök a mozgalmi élet szervezése. Mindezidáig nem volt beszámoló a megtett munkáról. Tagdíjfizetés javult: 1965-ben 970 forint a havi átlag, 1966-ban 1700 forint; de van néhány rendszeresen nem fizető párttag is. A pártszékház a költségvetésből évi 7000 forintot kapott, de a teljes összeg nem került felhasználásra: sikerült némi pénzt megtakarítani. „Pártszékházunk állapota ugyan megfelelő, azonban korszerűsítésre szorulna, mert a most meglévő ablakok már régiek.” kerítés, wc építés. Két tanfolyam indult: szocializmus építésének kérdései (Béres Béla) illetve időszerű kérdések tanfolyama (Seres János), amelyeken 119 fő vett részt, de csak 40 fő, 21% volt párttag. A vezető beosztású elvtársak számára továbbképzés (marxista középiskolai Jászapáti), amelyre 7 „elvtársat szerveztünk be”, de végül csak egy, Andrási elvtárs végezte el; „nagyobb részük egyáltalán meg sem jelent egy oktatáson sem”. „A politikai oktatáson megjelent párttagok felkészültsége, aktivitása általában kielégítő volt a szocializmus építése és a Tarnamenti Téesz tanfolyamán kívül. Ezekben a tanfolyamokon a párttagok általában passzív magatartást tanúsítottak. A Tarnamenti Téesznel az utolsó három előadás érdektelenség miatt nem került megtartásra. Dicséretet érdemel viszont az Új Hajnal Téesznel megrendezett tanfolyam, mivel a 24 jelentkező helyett 29 fő végezte el, illetve vett részt a tanfolyamán.” „Agitációnk a felnőttoktatás területén az elmúlt évben sikertelen volt.” A községben 12 teljesen analfabéta van, mind cigány, „akiket sajnos az alapismeretek elsajátításra sem lehet be-szervezni”. Szülők Akadémiája előadásorozatot 40-50 fő látogatta, „ez nagyban segítette a szocialista nevelési cél megértését”. Iskolában „nevelőink fizikai termelőmunka megszer-tetésének alkalmazását helyesen oldották meg [...] nagy gondot fordítottak a tanulók mezőgazdaság felé való irányításában. [...] E munkának tudható be, hogy a végzős növen-dékek 35%-a irányult mezőgazdasági pályára. Az ezen a területen elért eredmények me-gyei viszonylatban is kimagaslóak. Ezekkel az eredményekkel a Szabadföld c. újság is fog-lalkozott. A nevelőtestület legtöbb tagja tudatában van a tantárgy fontosságának, hogy a gyakorlati foglalkozások az ember személyiségét formáló tényező, hogy az értékek megte-remtője az emberi munka.” Népművelők különös gondot fordítanak az idősebb téeszta-gokra, igyekeznek problémáik megoldásában a segítségükre lenni. Nyugdíjas tagok részé-re elengedik a háztáji föld művelésének költségeit, rendezik az SZTK 50%-át, tüzelőt biztosítanak. Hittanra 1965-ben 6 fő, 1966-ban öt fő iratkozott be. „A beiratkozott tanulók az első és második osztályból kerültek ki, azonban a világnézeti fejlettségi szintet mutatja az a tény, hogy a beiratkozott öt tanuló sem szívesen látogatja a hittanórákat. A párttagok az egyházi rendezvényeken általában nem vesznek részt (kivételem bérmálás, elsőáldozás 7 család). Másképp alakul viszont a párttagok családtagjainak egyházi rendezvényen való megjelenése. Ez igen rossz képet mutat. Alig van néhány olyan család, akik sem maguk, sem pedig családtagjaik nem vesznek részt semmiféle egyházi rendezvényen. [...] Társa-dalmi ünnepek rendezésében értünk már el eredményeket [...] A vallásos világnézet miatt még sok ellenvetéssel, akadékoskodással találkozunk és ebben a vonatkozásban a tudat formálása még igen sok időt fog igénybe venni.” 1965-ben 30 házasságkötés, ebből 7 társadalmi; 1966-ban 13 esküvő, amiből 4 társadalmi. Névadás 1965-ben egyszer, 1966-

ban kétszer, társadalmi temetés nem volt. „Egyes tömegszervezetek csak papíron vannak [...] egyes kommunisták a tömegszervezetekben nem végzik kielégítően a pártmegbízataikat.” Pártvezetőség sem foglalkozott eléggé a felkészítéssel, „egyes párthatározatok nem kerültek végrehajtásra”. „Hiba az is, hogy az elvtársak egy része politikailag nem elég képzett és így nem mernek vitába szállni egyes felvetődött kérdésekben, pedig a kommunizmus elsősorban irányítani, vezetni és ha szükséges, támadásba kell menni, hogy a valóság, a helyes nézet, álláspont érvényesüljön. Hiba az is, hogy nincs olyan tömegszervezetünk, amelyben komoly pártcsoport alakult volna ki, az egyes elvtársak nem szervezettek, hanem külön-külön szétszórtan végzik a munkájukat, pedig erre főleg a termelőszövetkezetekben igen nagy lehetőség volna. Azt is meg kell azonban mondani, hogy egyes gazdaságvezetők nem is igénylik a pártcsoportok vagy párttagok segítségét sem politikai, sem gazdaságvezető munkában.” „A szocializmus aktív építésének igen nagy hatása van az egyén eszmevilágának átalakításában. Ugyanakkor az egyén eszmevilágának alakulása befolyásolja a szocializmus építését. A szocialista tudat nem válhat az egyén tulajdonává, ha a társadalmi gyakorlat nem igazolja nap mint nap annak helyességét és a szocializmus építésének társadalmi gyakorlata sem haladhat előre, ha nem alakulna, változna pozitív irányban a tömegek politikai, erkölcsi arculata. Mivel a társadalmi viszonyok megváltozása képezi az alapját a tudati fejlődésnek, ezért érthető, hogy ez a fejlődés gyorsabban és hatékonyabban ment végbe a munkásosztály soraiban. A másik nagy társadalmi osztály, a parasztság eszmei fejlődése csak később és lassúbb ütemben ment végbe. Hiszen a parasztság kistulajdonosból, kisárutermelőből lett a kollektív, szocialista tulajdon részesévé. A mezőgazdaság szocialista átszervezése nem történhetett volna meg viszonylag oly zökkenőmentesen és gyorsan, ha megelőzőleg a parasztság politikai tudatában nem áll be jelentős változás. Ezt a tudati fejlődést tételezi fel jelenleg a demokratizmus kiszélesítése. [...] A demokratikus jogok gyakorlása, a társadalmi munkában való aktív részvétel csak azok részére lehetséges, akik tudatukkal felfogják a közéleti tevékenység szükségességét, magukévá teszik társadalmunk politikai célkitűzéseit és rendelkeznek azzal az erkölcsi beállítottsággal, amely képessé teszi az egyént arra, hogy egyéni érdekeit igyekezzék összehangba hozni a közösség érdekeivel. [...] Nincs is minden rendjén ezen a vonalon. Nagyon sok még mindig az egyéni érdek hajhászása, a közös tulajdon herdálása, a gyors gazdagodási vágy, ami nagyon sok törvényteleniséget, meg nem engedett anyagi előnyöket biztosít egyesek részére. Ezek ellen a dolgozók, de még a kommunisták sem emelik fel a szavukat. Nem merik ezeket a hibákat még a taggyűléseken sem felvetni, mivel azok nagy része a vezető beosztású egyéneknél fordul elő leggyakrabban, de megtalálható a tagság minden [javítva: egyes] részénél. Súlyos hiba az is, hogy a gazdaság szervező munka technikai részével foglalkoznak inkább és nem törődnek az átnevelés és mozgósítás problémáival. [...] Az osztályharc nem az emberek ellen folyik, hanem az emberek megnyeréséért, mert a szocializmus felépítéséhez minden ember munkájára szükség van.” Új KTSZ részlegek: férfi és női fodrász üzem, cipő és lábbeli javító műhely, női szabóság és ruhakészítő üzem. Fmsz szolgáltató ipari üzemei: szeszfőzde, szikvízüzem: működésük bizonytalan volt, de sikerült stabilizálni; Jászárokszállásról hozták a vizet, de 1967-től helyben tudják

gyártani. Van további 16 kisiparos, egy párttag. „A lakosság részéről hiányolják azt, hogy nincs kőműves és ács iparos” Jászapáti Építőipari KTSz jászdózsai részlege vállalja az új családi házak építését, téeszbrigádok pedig a tatarozást. Petőfi Téeszben ez rosszul megoldott: kontárokat, tarnaörsieket alkalmaznak. Közlekedés jó: napi 7 vonat megy Budapestre, 520-an járnak el dolgozni; Jászberénybe naponta kétszer jár busz. Községben 4 teherautó, nyolc gépkocsi, 68 motorkerékpár van. Elmúlt öt év alatt 228 ház épült, ebből 120 árvizes újjáépítés, OTP kilencmillió kamatmentes kölcsönrel segített. Téeszek terményeit és termékeit állami vállalatok vásárolják fel: „nem igen tudják betartani, nincs meg a mennyiség, a minőség sem olyan, mint amelyet a szabvány előír, az új gazdasági mechanizmus bevezetése ezt fokozottan meg fogja követelni”. áruellátás: „amit helyileg meg tudunk oldani, megoldódott, amit központilag irányítanak, azt csak javítani tudtuk”. Hat év alatt 601 fővel csökkent a lakosság száma: 3437 fő jelenleg. 1483 fő dolgozik iparban, mezőgazdasággal 1954, ebből 364 öregségi vagy munkaképtelenségi járadékos 260 forint, egy nyugdíjas 315 forint, Kővári elvtárs. A munkabíró téesztagok létszáma 772 fő és a besegítő családtagok: egy munkabíró téesztagra 11 hold megművelendő föld jut. 1965-ben egy téeszdolgozóra átlag 9-10 ezer forint jut, a járási átlag 15 ezer forint, de pl. Jászboldogházán elérte a 20 ezer forintot is. „A különbség elég nagy, ami abból adódik, hogy bevételeiket nem tudják a mi tszeink növelni. Magasan terveznek azért, hogy a kiadást is meg tudják magasan tervezni. Ezt a tervet a kiadásnál túl is teljesítik, tehát drágán termelünk keveset.” 1966 rendkívüli év volt, belvíz miatt nagy késlekedés, de nem lehet mindent erre fogni. „szervezetlenség áll fenn mindkét téesznel”: szűk a vetés, ötös fogat is más-más irányba húz, „ezért a tagságtól sok bírálatot kaptak már, de nem javult a helyzet”, 1965 őszén elmaradt a talajelőkészítés „Búzát termelni tudatosan kell. Megvan erre minden feltételünk, jó földek, sok – sok istállótrágyánk, megvannak a képzett vezetőink, csak akarni kell, sajnos 10 kh kísérleti parcellát sem készítették még soha.” Párttagok mutassanak példát az őszi munkáknál, győzzék meg a többieket, hogy „míg jó idő van, többet kell dolgozni, mint az a 10 óra, ha be lesz a takarítás, el lesz a vetés, lesz majd idő a pihenésre.” „Semmit sem szabad eltitkolni a tagság előtt, őszintén el kell mondani az igazat a gazdasági vezetőknek is. Csak így képzelhető el az összeforrott politikai gazdasági vezetés, és fegyelmezett termelő munka a tagság részéről. Jelentjük, hogy ezt idáig nem tudtuk megvalósítani.” „községünkben vannak még egyénileg dolgozó parasztok is, akik vagy sértődésből vagy valamilyen mellékgondolattal nem lépnek a téeszbe. Nem irigylésre méltó a földeken való küszködésük.” 24 fő van egy holdon felül, ezek nagy része kétlaki, a föld csak mellékfoglalkozás, kenyérgabonát nem termelnek. A fogaterő drága, a gépi erő megszűnt a gépállomások megszüntetésével; téeszekben növekvő szervezettség miatt csökkentek a fekete fuvarok: ezek mind nehezebb helyzetbe hozzák az egyénieket. viszont: „termelésükre a népgazdaságnak szüksége van.” Árumennyiség növekedése: 1961-ben 47 w kenyérgabona, 1964-ben 36, 1965-ben 108. Sertés 1557 db, 1354, majd 1660. Tej: 3840 hl, 6500 hl, majd 7250 hl. A baromfi kivételével minden cikk emelkedett (197 q-ról 157-re csökkent 1965-ben) „A mezőgazdaság átszervezésével emelkedett a termelés, az értékesítés, ezen keresztül a tsztagok életszínvonala. Nem állíthatjuk azt, hogy mindenkié egyfor-

mán, de azok, akik az évet ledolgozzák, megtalálják a számításukat.” A község fejlődik: 2400 négyzetméter járda, vízhálózat bővítése, a belvíz elvezetése az I-es és II-es főcsatornával. Társadalmi munka 273 000 forint értékű, ebben benne van Juhász Jenő mérnök 61 000 forintos társadalmi munkája is: nyári szabadsága idején végezte el a kövesút korszerűsítésének tervét. Személyenként 30 forint értékű társadalmi munka lenne kívánalom: „az úttörő szervezet tagjai ebben a munkában jelesek. De tegyük szívünkre a kezünket, hogy a fenti munkákban a mi családunk tagjaira is esik-e személyenként 30 ft társadalmi munka?”

3. melléklet

Jelentés a Csúcsvezetőségnek, a Tarnamenti Termelőszövetkezeten belül a téesz demokrácia helyzetéről 1970. november 2.

Tisztelt Csúcsvezetőség!

A gazdaságvezetőségnek az alapszabályban rögzítettek alapján 17 tagja van. A jelen időszakban a gazdaságvezetőségnek 14 tagja van, amely tevékenykedik a gazdaságvezetőségben. Fülöp Mátyás, Vidra József vezetőségi tagok elhaláloztak, Bugyi Pál meg a téeszből angolosan meglépett.

Ez a körülmény nehezíti a gazdaságvezetőség határozatképességét. A gazdaságvezetőség havonta egy esetben tartja meg a vezetőségi üléseit.

A vezetőségi ülések határozatképesek szoktak lenni. A vezetőségi tagok nagyon aktívak. Nagyon sok észrevételt, javaslatot tesznek, valamint határozatot is hoznak elég nagy számban.

A vezetőségi határozatok nem minden esetben vannak végrehajtva. Éppen ezért egyes vezetőségi tagok felteszik úgy a kérdést, hogy célszerű-e határozatot hozni, ha az első számú vezetők, szakvezetők nem hajtják végre. A vezetőségi ülések rendkívülien elhúzódnak. Reggel fél kilenctől délután négy-öt óráig is el szokott tartani. Ennek az oka abban van, hogy a vezetőség olyan aprólékos kérdésekkel foglalkozik, mely szinte az üzemi vezetők munkakörébe tartozik. A vezetőségi tagokra az a jellemző, hogy a saját problémáikkal, egyéni érdekeikkel nagyon sokat foglalkoznak. Nagyon keveset foglalkoznak a felelősségre vonásokkal, valahogy úgy vannak vele, hogy ne bántunk senkit, akkor minket sem bántanak.

Termelőszövetkezetünknek jelenleg ötszázharmincegy tagja van. Ebből kétszázötvennégy nyugdíjas és járadékos. A dolgozó tagság kétszázhatvan fő és ötvennyolc fő nyugdíjas és járadékos dolgozik a téesz különböző területein.

A termelőszövetkezetben nem fizikai dolgozó huszonnyolc fő van jelenleg. Ezek a nem fizikai munkát végző emberek valamilyen szellemi, irányító, vezetői tisztséget töltenek be. Termelőszövetkezetünkben el van készítve mindenki számára az ügyrend, munkarend, amely konkrétan meghatározza mindenkinek a feladatát, azonban ez csak papíron van.

A gazdálkodást irányító egyes vezetők rendkívülien hanyagon végzik el feladataikat. Ebből következik, hogy a vezető, irányító nem is tudja a dolgozó tagságtól megkövetelni a rendet, a fegyelmet, ha ő nem tartja a játék szabályait.

Az igaz, hogy a tagság közül vannak olyan emberek, akik szeretik az ilyen vezetőt, mert nagyon ki tudják használni a lehetőségeket. Van azonban nagyon sok józan, becsületes téesztag / és ez a jó, hogy ez a több / akik számtalanszor szembekerülnek azzal a

vezetővel, aki feladatát nem látja el. Ebből következően is a tagság és a vezetőség között a morális viszonyt nem jónak lehet értékelni.

Ezt a helyzetet úgy ítélik meg, hogy nagy az összefonódás, nem következetes a vezetés, vagyis saját magán belül nem tud rendet teremteni.

Nagyon sok esetben ilyen körülmények között a tagságot nem is tudják megfelelően irányítani, a brigádvezetők, szak vezetők azt mondják, nem jönnek a tagok dolgozni, vagyis oda mennek és akkor mennek dolgozni, amikor akarnak nagyon sokan.

Tehát érthető az, hogy a téeszben a demokrácia túlzott, a fentiek, vagy legalábbis nagyon kevesen érzik a felelősséget a téesz közössége iránt. Mivel a szakvezetés nem áll hivatásának magaslatán, a tagság és a vezetés közötti viszonyt nem lehet jónak értékelni. Nagyon sokan és sokszor az a tagság véleménye, hogy egyes irányítók nem érdemlik meg a fizetésüket.

Termelőszövetkezetünk az új téesztörvénynek megfelelően elkészítette az alapszabályát. Az alapszabály szerint két közgyűlést tart évente, valamint évközben részközgyűléseket. A két közgyűlés meg is van tartva, azonban a részközgyűlések elmaradtak ebben az évben is.

Az alapszabály tartalmazza a termelőszövetkezet gazdálkodási rendjét, fegyelmét. Nagyon határozottan leszögezi a tagok jogait, a kötelezettségeit egyaránt. A tagsági jogokkal nem is szokott nagyobb probléma lenni, ezt mindenki tudja, érzi, követeli, még úgyis, hogy túlzottan.

Van azonban probléma a kötelezettség teljesítésével. Ebben a kérdésben nincsenek betartva az alapszabályban rögzített szempontok. Nincsenek foganatosítva, hasznosítva a kötelezettség elmulasztása esetén a felelősségre vonások sem vezetők sem a tagság irányában, amely negatív irányban jelentkezik gazdálkodás területein.

Összegezve a téeszdemokrácia érvényesülését azt jelenthetjük a Csúcsvezetőségnek, hogy a Tarnamenti Téeszben túlzott, nagy demokrácia van, melynek kihatásai nagyon komoly problémát okoznak az 1970. gazdasági évben.

A pártvezetőség részéről megtettük a jelentésünket, kérjük a Csúcsvezetőséget, hogy a jelentést vitassa meg és az észrevételeit tegye meg.

Jászdózsa, 1970. november 2.

Seres János Téesz párttitkár